

BERISLAV JANDRIĆ

Izvori i literatura za proučavanje povijesti Komunističke partije Hrvatske—Saveza komunista Hrvatske 1945–1978.

Uvod

Naš poslijeratni društveno-ekonomski razvoj najmanje je obrađen u našoj historiografiji. To je i normalno, s obzirom na vremensku distancu, nedovoljnu dostupnost izvora, procese koji su još u toku i niz ostalih faktora.

Ta se konstatacija manje odnosi na razdoblje tzv. administrativno-centralističkog upravljanja do 1950. godine,¹ a više na razvoj našega samoupravnog socijalističkog društva. O tome su drugom razdoblju mnogo više pisali filozofi, ekonomisti, politolozi, pravnici i ostali nego historičari.

Sintetska obrada toga razdoblja započeta je »Pregledom istorije Saveza komunista Jugoslavije,² izdanim u Beogradu 1963. godine. Nakon toga više su se bavili obradom te problematike na hrvatsko-srpskom jezičnom području, uz već spomenutog dra Branka Petranovića, dr Čedomir Štrbac³ i dr Dušan

¹ Posebno se dr Branko Petranović bavio niz godina izučavanjem toga razdoblja. Također se bavio metodologijom povijesti suvremenog društva, odnosno pisanjem povijesti SFRJ. Izdajamo neke njegove radove: O nekim problemima obrade istorije FNRJ, *JIC*, 1/1962, Proučavanje savremenog društva kao jedan od vidova aktualizacije istorijske nauke, *Naše teme*, 10/1964, Metodologija i organizacija rada na istoriji SFRJ (Prilog pitanju), *Istorija radničkog pokreta* — Zbornik radova I, 1965, O periodizaciji posleratnog razvitka Jugoslavije, *Istorija radničkog pokreta* — Zbornik radova II, 1965, O dokumentaciji za istoriju socijalističke Jugoslavije, *Istorija radničkog pokreta* — Zbornik radova III, 1966, Pregled posleratnog razvitka Jugoslavije (1945—1965), Beograd 1966. Dvadeset pet godina socijalističke Jugoslavije, Beograd 1968, *Istorija Jugoslavije 1918—1978*, Beograd 1980.

² O tome su pisali u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, Beograd 1963. u glavi VII, KPJ u borbi za izgradnju temelja socijalizma i za obranu nezavisnosti Jugoslavije (1945—1948), Najdan Pašić i Kiro Hadži-Vasilev, i u glavi VIII, KPJ u borbi za izgradnju socijalističkih društvenih odnosa (1949—1958) Mito Hadži-Vasilev. O Sedmom kongresu SKJ (Rad i odluke Kongresa, Program Saveza komunista Jugoslavije) pisao je u istoj glavi Pero Morača.

³ *Dr Branko Petranović — dr Čedomir Štrbac*, *Istorija socijalističke Jugoslavije*, Beograd 1977, knjiga 1, daje pregled povijesti socijalističke Jugoslavije od njezina državnopravnog konstituiranja do međunarodnog određenja, knjiga 2 prezentira dokumente od 1943. do 1957. godine, a knjiga 3 dokumente od 1958. do 1976. godine. Č. Štrbac je izradio dijelove o vanjskoj politici.

Bilandžić.⁴ O razvoju Hrvatske poslije rata ne postoji ni jedna knjiga, ni jedna o Komunističkoj partiji Hrvatske odnosno o SKH.⁵

Izrada Historije Saveza komunista Jugoslavije, koju je inicirala i organizirala Komisija za historiju Predsjedništva CK SKJ još 1976. godine i koja je pred završetkom, nesumnjivo će pridonijeti povećanju interesa za ubrzanu znanstvenu obradu našega poslijeratnog socijalističkog razvoja. Slična je situacija u Hrvatskoj, gdje je Predsjedništvo CK SKH 1979. godine donijelo odluku o pisanju povijesti Saveza komunista Hrvatske. Od toga plana dosad je izrađen Prijedlog projekta, u kojem znatan dio zauzima poslijeratni razvoj. Ovaj rad predstavlja pregled osnovnih izvora i literature za povijest Komunističke partije Hrvatske (SKH) od 1945. do 1978. Rad nema pretenzija da valorizira sve izvore i dosadašnja istraživanja, već je samo pokušaj da se dâ pregled najznačajnijih izvora i literatura.

Načiniti pregled i analizu izvora i literature o KPH (SKH), nije moguće ako se ne akceptira i osnovna literatura o KPJ (SKJ), zbog toga što je KPH njezin konstitutivni dio, i u povijesnom i u političkom smislu.

Ovaj rad sadrži kraći prikaz neobjavljenih izvora, prvenstveno građe u Arhivu IHRPH, te objavljenih izvora. Obradeni su svi savezni i republički kongresi i neki važniji plenumi i sjednice. Također se ukazuje na memoarsku građu, periodiku i najvažniju štampu. Na kraju je rada osvrt na važniju literaturu, prvenstveno članke i rasprave.

Izvorima za izučavanje poslijeratnog razvoja SFRJ pripadaju prije svega referati, studije, članci, govori, intervjui i ostali prilozi rukovodećih političkih ličnosti. Njihove ocjene, stavovi, dileme, kritike i drugo, neobično su važni za proučavanje razvoja Partije. Među njima najvažniji su izvor djela Josipa Broza Tita,⁶ koji je na svim poslijeratnim savezним kongresima imao uvodni referat i zaključni govor, osim ovoga posljednjeg XII kongresa SKJ. Njegovo

⁴ Prof. dr Dušan Bilandžić dugi niz godina bavi se istraživanjem ekonomskih problema, odnosno analizom privrednog sistema i razvoja socijalističke Jugoslavije. Od velikog broja bibliografskih jedinica izdvajam neke: *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji, 1945—1965*, Zagreb 1960; *Kratak pregled razvitka društveno-ekonomskih odnosa u SFRJ, 1945—1965*, Beograd 1965; *Naš društveni razvitak i uloga Saveza komunista, Naše teme, 1/1967*; *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945—1969*, Zagreb 1969; *O novim karakteristikama današnjeg društvenog razvoja Jugoslavije, Naše teme, 11/1972*; *Stvaranje samoupravnog socijalističkog društva u Jugoslaviji, Beograd 1972*; *Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945—1973*, Beograd 1973; *Međunarodni odnosi u svijetu različitih društveno-političkih sistema, Politička misao, 1—2/1974*; *Nastanak i razvoj samoupravljanja u Jugoslaviji*, Beograd 1974; *Historija socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi*, Zagreb 1978.

⁵ Cijelo razdoblje na jednom području obrađeno je samo u monografiji: *Savez komunista Jugoslavije 1919—1979. Istra — Hrvatsko primorje — Gorski kotar, Rijeka 1980.*

⁶ Izdavanje Sabranih djela Josipa Broza Tita započelo je Izdavačko poduzeće »Kultura« 1945. godine u Beogradu na ćirilici, u Zagrebu na latinici i u Skopju na makedonskom jeziku. Cankarjeva založba u Ljubljani preuzela je taj posao i štampala djela na slovenskom jeziku. Izašle su 22 knjige. Izdavačko poduzeće »Naprijed« iz Zagreba 1959. godine pokrenulo je ediciju »Josip Broz Tito — govori i članci«. Objavljena je 21 knjiga. Odlukom Predsjedništva SKJ 1972. godine Sabrana djela počinju se izdavati na naučnikritičkoj osnovi. Od planiranih 60 knjiga do sada je iz tiska izašlo 10 knjiga, koje obuhvaćaju period od 1926. do 1942. godine. Također postoji velik izbor Titovih govora, članaka i referata.

političko iskustvo i odlično poznavanje problematike, njegove kritičke ocjene izuzetno su značajne za istraživanje poslijeratne povijesti KPJ (SKJ), odnosno KPH (SKH).

Značajne izvore za pisanje povijesti KPH predstavljaju i radovi ostalih rukovodilaca, prvenstveno Edvarda Kardelja,⁷ Moše Pijade,⁸ Borisa Kidriča,⁹ Vladimira Bakarića¹⁰, Jakova Blaževića¹¹ i nekih drugih.

Dokumenti o radu Saveza komunista Jugoslavije i Saveza komunista Hrvatske prvenstveni su izvori za izučavanje razvoja našega društva u cjelini, a napose Partije, njezinih zadataka, funkcije, rukovođeće i vodeće uloge i dr. Stenografske bilješke i ostali materijali sa svih kongresa prvi su i najvažniji objavljeni izvori. Iz njih se vidi da se SKJ (SKH) nije samo istraživao i razvijao, već je u skladu s nastalim društvenim promjenama mijenjao svoju organizaciju i ulogu, zadatke i način djelovanja.

Kongresi Komunističke partije Jugoslavije (Saveza komunista Jugoslavije)

Prvi poslijeratni kongres Komunističke partije Jugoslavije, a Peti od njenog osnivanja, održan je u Beogradu od 21. do 29. srpnja 1948. godine.

Kongresu su prisustvovala 2344 delegata koji su predstavljali 468.175 članova i 51.612 kandidata. Od Četvrtog kongresa KPJ, koji je održan u Dresdenu

⁷ *Edvard Kardelj*, Glavne karakteristike Ustava FNRJ, obrazloženje nacrtu Ustava, Zagreb 1945; *Borba KPJ za novu Jugoslaviju*, Beograd—Zagreb 1947; *Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja*, Beograd 1958; *Problemi socijalističke politike na selu*, Beograd 1959; *Neka pitanja skupštinskog i izbornog sistema*, Beograd 1967; *Skupštinski sistem u ustavnim promjenama*, Zagreb 1972; *Samoupravljanje i društvena svojina*, Beograd 1973; *Problemi naše socijalističke izgradnje*, knjiga 1—9, Beograd 1946—1973; *Osnovni uzroci i pravci ustavnih promjena*, Beograd 1973; *Socijalističko samoupravljanje u našem ustavnom sistemu*, Sarajevo 1975; *Nacije i međunarodni odnosi*, Beograd 1975; *Savez komunista Jugoslavije u revolucionarnoj akciji*, Novi Sad 1976; *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, Beograd 1977.

⁸ *Moša Pijade*, *Agrarna reforma*, Zagreb 1945; *Izabrani govori i članci 1941—1947*, Beograd 1948; *Pet godina narodne države*, Beograd 1949; *Izabrani govori i članci 1948—1949*, Beograd 1950.

⁹ *Boris Kidrič*, *Privredni problemi FNRJ*, Beograd 1950; *Teze o ekonomici prelaznog perioda*, *Komunist* 6/1950; *Sabrana dela. Članci i rasprave 1944—1948*, Beograd 1959/1960.

¹⁰ *Dr Vladimir Bakarić*, autor velikog broja knjiga, članaka, rasprava itd., pretežno se bavio problematikom društveno-ekonomskih odnosa. Ovdje će biti prezentirane bibliografske jedinice koje su u vezi s naslovom ove teme KPJ/SKJ i KPH/SKH: *Unutrašnji razvoj i zadaci komunista*, Zagreb 1959; *Savez komunista danas*, Beograd 1966; *Aktuelni problemi sadašnje etape revolucije*, Zagreb 1967; *O narednim zadacima SKH*, Zagreb 1968; *Socijalistički samoupravni sistem i sadašnja etapa revolucije (knjiga I)*, Zagreb 1974; *Društvene klase, nacije i socijalizam*, Zagreb 1976; *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija (knjiga II)*, Zagreb 1977.

¹¹ *Jakov Blažević*, *Odnos klasnog i nacionalnog u suvremenom socijalizmu s posebnim osvrtom na funkciju federacije i republika u našem društveno-političkom sistemu*, *Naše teme*, 5/1970; *Aktuelnosti revolucije*, Zagreb 1973; *O novom ustavu socijalističke samoupravne demokracije*, Zagreb 1973. »Tražio sam crvenu nit«, Zagreb 1976; *Svjedočanstva revolucionara*, knjiga I—IV, Zagreb 1980; *Historijsko pamćenje*, Zagreb 1982.

1928. godine, broj članova Partije povećao se za 2300 puta ili u proteklih dvadesetak godina za 446.141 člana. Na Petom kongresu bilo je 310 delegata više nego što je 1928. godine Partija imala članova.¹²

Zadatak Petog kongresa bio je da kritički ocijeni prijedeni put od osnivanja Partije do njezina pretvaranja u revolucionarnu snagu koja je jedina bila sposobna da povede narod u oružanu borbu do pobjede što je završila socijalističkom revolucijom, preobražajem zemlje (industrijalizacija, elektrifikacija) odnosno izgradnjom socijalizma.

U ime CK KPJ politički izvještaj podnio je Josip Broz Tito, generalni sekretar KPJ koji je, uz ostalo, rekao:

»Ovaj Peti kongres KPJ, održava se pod naročitim uslovima, pod uslovima temeljitog društvenog preobražaja u našoj zemlji, pod uslovima izgradnje socijalizma u novoj Jugoslaviji. On se održava poslije mnogih pobjeda naše Partije u toku velike oslobodilačke borbe, u kojoj je KPJ sjajno položila svoj ispit avangarde radničke klase, on se, dalje, održava poslije velikih uspjeha KPJ kao rukovodeće snage naše zemlje u obnovi i u izgradnji socijalizma u novoj Jugoslaviji.

To je prvi kongres na koji naša Partija izlazi tako snažna i tako jedinstvena kao nikada prije. To jedinstvo stečeno je poslije dugotrajnih napora i borbe protiv raznih frakcija i grupa koje su kroz dugi niz godina razjedale partijski organizam, poslije borbe za čistoću Partije, za teoretsko i političko uzdizanje članstva, za boljševizaciju naše Partije. To je dugotrajan i težak proces koji se odvijao pod naročito teškim uslovima, pod uslovima duboke ilegalnosti, u kojoj je naša Partija bila preko dvadeset i pet godina pod neprekidnim svirepim progonima koji su naročito pod šestojanuarskom diktaturom uzeli oštar karakter pretvarajući se u pravo istrebljenje članova Partije i komunističke omladine.«¹³

Osim poslova s dnevnog reda, Peti kongres dobio je još jedan, najteži i najodgovorniji zadatak od svih dosadašnjih dvanaest kongresa. Zadatak je bio da obrani našu Partiju od lažnih optužbi Informbiroa.¹⁴ Na Staljinovu inicijativu i inzistiranje, komunističke su partije na zasjedanju Informbiroa, 26. lipnja 1948. godine u Bukureštu, donijele »Rezoluciju o stanju u komunističkoj partiji Jugoslavije«. U »Rezoluciji« se teško optužuje rukovodstvo KPJ na čelu s Josipom Brozom Titom i politika koja »[...] može dovesti samo do izrođavanja Jugoslavije u običnu buržoasku republiku, do gubitka nezavisnosti Jugoslavije i do pretvaranja Jugoslavije u koloniju imperijalističkih zemalja.«¹⁵

Osim optužbi o nesposobnosti rukovodstva KPJ i samoga Josipa Broza Tita, što vode Jugoslaviju u blok kapitalističkih, imperijalističkih zemalja, optužbe su bile ove: da se Komunistička partija Jugoslavije pretvara odnosno utapa u Narodnom frontu, da KPJ nije legalna vladajuća Partija, da avanturistički i

¹² Jedanaest kongresa Saveza komunista Jugoslavije 1919—1978, Beograd 1978.

¹³ Peti kongres KPJ, Beograd 1948.

¹⁴ *Dr Branko Pribičević*, Sukob KPJ i Kominforma, *Komunist*, 1972; *Radovan Radonjić*, Sukob KPJ sa IB i društveni razvoj Jugoslavije 1948—1950. Zagreb 1975.

¹⁵ Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije, SKJ u međunarodnom radničkom pokretu 1948—1968. Dokumenti današnjice, br. 202—204/1968, str. 215.

kompromitirajuće izgrađuje socijalizam u Jugoslaviji, da vodi neispravnu politiku na selu do negiranja uloge Crvene armije u oslobođenju zemlje, odnosno do preuveličavanja narodnooslobodilačke borbe.

Peti kongres KPJ jednoglasno je zaključio da je kritika Centralnog komiteta Sovjetsko-komunističke partije (boljševika) i Rezolucija Informbiroa o stanju u KPJ netočna, nepravilna i nepravedna te ju je potpuno odbacio.

Peti kongres KPJ usvojio je prvi put nakon Vukovarskog kongresa, dakle nakon gotovo trideset godina, novi Program KPJ, međutim za predstojeće promjene u našem društvu imao je prijelazni karakter.¹⁶

Iako je Kongres odbacio sve kritike Informbiroa i SKP(b) upućene na rad KPJ, ipak je usvojio novi Statut, peti po redu¹⁷; taj prvi poslijeratni Statut KPJ bio je uglavnom prepisani Statut svesavezne komunističke partije (boljševika) usvojen na XVIII kongresu 1938. godine.¹⁸

Na kraju rada Peti kongres KPJ je, osim Programa i Statuta, usvojio i Rezoluciju o narednim zadacima. Za generalnog sekretara KPJ izabran je Josip Broz Tito, koji je od 2323 prisutna delegata dobio 2318 glasova. Samo pet glasova bilo je protiv. Kongres je izabrao i Centralni komitet KPJ od 63 člana. Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije trajao je devet dana i bio je jedan od do tada najdužih kongresa u povijesti naše Partije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije.

Šesti kongres Komunističke partije Jugoslavije¹⁹ održan je od 2. do 7. studenog 1952. godine u Zagrebu. Na Kongresu su 2022 delegata predstavljala 779.382 člana KPJ. Od Petog kongresa broj se članova Komunističke partije povećao za 311.207.

Odbacivanje Rezolucije Informbiroa i pobjeda nad staljinizmom ukazali su na niz nedostataka tadašnjega administrativnog sistema, čija je baza izgradnje bilo sovjetsko iskustvo. Kako osnova za pobjedu, tj. odbacivanje optužbi, ne može biti deklarativna, moralo se pristupiti primjeni novih društvenih normi. Potkraj 1949. godine Boris Kidrič i Đuro Salaj potpisali su »Uputstvo o osnivanju i radu radničkih saveta«, prvi dokument o radničkom samoupravljanju u Jugoslaviji, a 27. lipnja 1950. donesen je Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Usvajanjem tih zakona počeo je proces velikih društveno-političkih i socijalno-ekonomskih promjena.

¹⁶ Program usvojen na Petom kongresu KPJ jest drugi Program. Prvi je programski dokument usvojen na Kongresu ujedinjenja u Beogradu (20—23. travnja 1919. godine). Taj dokument Kongresa ujedinjenja zamijenio je Program KPJ donesen na Drugom kongresu KPJ održanom u Vukovaru (20—25. lipnja 1920. godine). Stoga se smatra prvim Programom. *Moša Pijade*, O Projektu programa Komunističke partije Jugoslavije. Referat održan na Petom kongresu KPJ. Peti kongres KPJ, Izvještaji i referati, Beograd 1948.

¹⁷ Prva dva Statuta donesena su u legalnoj fazi djelovanja Partije. Prvi je usvojen 1919. godine na Kongresu ujedinjenja SRP (komunista). Bio je privremen i važio je samo do Drugog kongresa KPJ 1920. godine, kada je usvojen, odnosno donesen drugi Statut. Treći Statut usvojen je 1923. godine u Beogradu, a četvrti na Trećem kongresu KPJ 1926. godine u Beču.

¹⁸ *Aleksandar Ranković*, O predlogu novog Statuta KPJ, Referat na VI kongresu KPJ, Beograd 1952.

¹⁹ Šesti kongres KPJ 2—7. novembar 1952, Stenografske beleške, Beograd 1953.

Zakon o Narodnim odborima usvojen 1949. godine, koji je ukinuo birokratsko-centralističke težnje, Ustavni zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja, bili su osnova za uvođenje samoupravljanja. Primjenom samoupravljanja, startom samoupravnog društvenog poretka, KPJ je počela ostvarivati zamisli (Marxa, Engelsa, Lenjina) o odumiranju države u socijalističkom sistemu, odnosno stvarati društvo slobodnih proizvođača koji će upravljati svojim viškom rada. Šesti kongres Komunističke partije Jugoslavije održan je u vrlo teškim uvjetima, i političkim i ekonomskim.

Ekonomska blokada socijalističkih zemalja (zastoj u ekonomskom razvoju); politička i vojna prijetnja članica Informbiroa, teškoće u normalizaciji odnosa sa zapadnim zemljama doveli su do niskoga životnog standarda i pada nacionalnog dohotka na razinu od prije rata.

Uvodni i osnovni referat na Šestom kongresu KPJ »Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju«²⁰ dao je generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito:

»Šesti kongres Komunističke partije Jugoslavije održavamo u vrijeme kad ima sve manje izgleda da se svijet nađe pred skorom mogućnošću nekog izlaza iz sadašnje napetosti, pred perspektivom nekog razumnog rješenja gorućih međunarodnih problema i pred smanjenjem prilično opasnog stadija ratne opasnosti koja, doduše, danas izgleda nešto manje neposredna, ali zato i u svojoj latentnoj formi sve bremenitija elementima te opasnosti [...]. Gdje treba tražiti uzroke sadašnjeg stanja u svijetu, bremenitog ratnom opasnošću? Da li se ovo konfuzno i skoro do bezizlaznosti dovedeno stanje u svijetu moglo izbjeći?

Po mome dubokom uvjerenju, ono se moglo izbjeći da se ispočetka prišlo rješavanju međunarodnih problema na potpuno nov način, da su se odbacili stari metodi i forme rješavanja svjetskih problema — na miroljubiv način, s takvom vrućom željom za mirom kakva je postojala u srcima napaćenog čovječanstva, s više međusobnog povjerenja, s više odgovornosti pred narodima i historijom, s više riješenosti i volje da se postigne što prije trajan i pravedan mir, s više poštovanja prema interesima i željama malih naroda, itd. — umjesto što se već i u Teheranu pristupilo rješavanju međunarodnih problema starom metodom velikih sila, metodom da samo one imaju pravo odlučivati o sudbini ne samo pojedinih naroda već svijeta uopće, i da mogu dijeliti interesne sfere prema svom nahođenju i ne pitajući države i narode kojih se to ticalo.«²¹

Na Kongresu je Aleksandar Ranković podnio referat »O predlogu novog statuta Komunističke partije Jugoslavije i nekim organizacionim pitanjima Partije«.²² Budući da je Statut KPJ usvojen na Petom kongresu 1948. godine bio opterećen raznim nedemokratskim elementima i birokratskim formama, a koje su naše partijske organizacije bile odbacile²³ nakon javne rasprave, Šesti kongres usvojio je novi Statut. Novi Statut nije bila samo nadopuna, ispravljanje starog statuta nego je bio kvalitativno nov u pravom smislu riječi.

²⁰ Josip Broz Tito, Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju, Beograd 1952.

²¹ Jedanaest kongresa SKJ 1919—1978, Beograd 1978.

²² Isto, pod bilješkom 19.

²³ Moma Marković, Sprovođenje u život Statuta KPJ je neophodan zadatak partijskih organizacija, *Komunist*, 1/1949.

Pri izradi novog Statuta imperativ su bila dva principa: Prvi, uloga i zadatak Partije su kontinuirano odgajanje masa u svrhu podizanja njihove političke svijesti, i drugi, djelatnost Partije mora biti javna, dostupna svima. U skladu s daljnjim razvojem samoupravnih socijalističkih društvenih odnosa, uz želju za što većim distanciranjem od politike staljinističkog tipa, akcentuirajući politiku avangarde radničke klase Komunistička partija Jugoslavije promijenila je ime u Savez komunista Jugoslavije. To je povijesno značenje šestog kongresa. Time je Savez komunista Jugoslavije artikulirao nov način svoje vodeće uloge. Kongres je izabrao Centralni komitet od 109 članova, Centralnu revizionu komisiju, Izvršni komitet CK SKJ (13 članova) i Sekretarijat IK CK SKJ (6 članova).

Na prvoj sjednici Centralnog komiteta SKJ za generalnog sekretara Saveza komunista Jugoslavije izabran je jednoglasno Josip Broz Tito. Šesti kongres SKJ usvojio je i dvije rezolucije. Rezoluciju o referatima Centralnog komiteta KPJ i izvještaju Centralne revizije komisije KPJ i Rezoluciju šestog kongresa KPJ o zadacima i ulozi Saveza komunista Jugoslavije.

Sedmi kongres Saveza komunista Jugoslavije²⁴ održan je u Ljubljani od 22. do 26. travnja 1958. godine. Kongresu je prisustvovalo 1750 delegata. Velike promjene u društveno-ekonomskom i političkom sistemu ispunile su period između šestog i Sedmog kongresa.

U tom periodu nastao je niz promjena u međunarodnom radničkom pokretu. Poslije Staljinove smrti (1953) došlo je do normalizacije odnosa sa SSSR što je rezultiralo potpisom Deklaracije o međusobnim odnosima dviju zemalja (Beograd, 2. lipnja 1955. godine), i Deklaracijom o odnosima i saradnji između SKJ i KPSS (Moskva, 20. lipnja 1956). Ako za Peti kongres kažemo da je dao retrospektivu prijednog puta, za Šesti da je start odnosno afirmacija samoupravljanja, Sedmi je kongres bio u znaku Novog programa SKJ.

Drukčija ocjena događaja u Mađarskoj (1956), gdje je došlo i do vojne intervencije jedinica SSSR-a, odbijanje delegacije SKJ da potpiše Deklaraciju dvanaest partija, zatim novi nacrt Programa SKJ, doveli su do ponovnog zaoštavanja odnosa između SSSR i Jugoslavije. Ipak to zaoštavanje nije bilo na onoj razini kao za vrijeme Rezolucije Informbiroa. U takvoj situaciji započeo je Sedmi kongres KPJ, na kojem je, kao i na prethodnim i budućim, Josip Broz Tito podnio uvodni referat: »Zadaci Saveza komunista Jugoslavije u vezi sa međunarodnom situacijom i unutrašnjim razvojem socijalističke izgradnje Jugoslavije«. Obrazloživši opširno međunarodnu situaciju, suprotnosti i proturječnosti odnosa između visoko razvijenih i nerazvijenih zemalja, borbu kolonijalnih naroda za njihovo oslobođenje, emancipaciju, Tito je govorio i o vanjskoj politici Jugoslavije. U tom dijelu referata prvi put se eksplicitno formulira politika miroljubive aktivne koegzistencije koja se u tom periodu zasnivala:

- na nemiješanju u unutrašnja pitanja drugih zemalja,
- na rješavanju raznih međunarodnih problema mirnim sporazumijevanjem i na odbacivanju upotrebe sile kao načina za postizanje raznih ciljeva,
- na ravnopravnosti malih i velikih zemalja u svim oblastima suradnje,

²⁴ Sedmi kongres SKJ, Beograd 1958.

— na razoružanju i napose na zabrani upotrebe nuklearnih sredstava za uništavanje i eksperimenata s atomskim i hidrogenskim bombama,

— na likvidaciji kolonijalizma a za pravo svakog naroda da sam sobom upravlja,

— na pružanju ekonomske pomoći slabo razvijenim zemljama bez bilo kakvih uvjeta koji bi krnjili nezavisnost i integritet zemalja kojima je potrebna takva pomoć.²⁵

Kongres je prihvatio teoretsko razobličavanje liberalizma Milovana Đilasa.²⁶ O tome je Tito, uz ostalo, rekao: »Da li su svi komunisti odmah poslije VI kongresa shvatili potrebu tog novog kursa u načinu svoga rada? Ne, nisu to shvatili. Skoro dvije godine poslije toga bilo je nesnalaženja, koje je još i povećano Đilasovim revizionističkim tumačenjima odluka VI kongresa o daljem razvitku u našoj zemlji. Nastala je izvjesna zbrka u glavama kod jednog dijela komunista, koji su smatrali da je demokratizacija sama sebi cilj, pa makar to išlo i na štetu izgradnje socijalizma, a ne više forma društvenih socijalističkih odnosa. Ali, čim je ta slabost bila savladana i čim su komunisti našli svoje pravo mjesto, odmah su se pokazali i ogromni rezultati na svim poljima naše društvene djelatnosti. Usmjeravajuća uloga i praktičan rad komunista imaju prvostepeni značaj u mobilizaciji i aktivizaciji najširih masa naših trudbenika u izgradnji naše zemlje. Prema tome, uloga komunista u daljem razvoju socijalističkog društva nije danas manje važna nego što je bila u prvim počecima izgradnje poslije rata, kao što je to govorila grupica ljudi sa Đilasom na čelu. Revizionističko i anarhističko buncanje tog renegata išlo je za tim da se likvidira ne samo uloga komunista već i Partija kao organizovana rukovodeća snaga.«²⁷

Sedmi kongres SKJ usvojio je novi Program SKJ, treći po redu. Obrazloženje novog Programa dao je Edvard Kardelj²⁸ i rekao: »U pogledu krajnjeg cilja SKJ predloženi program se ne razlikuje od ranijih programskih dokumenata naše Partije [. . .] međutim on se značajno razlikuje po određivanju neposrednih ciljeva akcije komunista, kao i u pogledu puteva i sredstava borbe za te sadašnje neposredne ciljeve.«²⁹

Program usvojen na VII kongresu u Ljubljani daje kompletan idejno-politički i teorijski pogled na ulogu i zadatke Saveza komunista u novonastalim društvenim uvjetima. On čini osnovu teorijskog i programskog razvoja SKJ, bazu za daljnju transformaciju u narednim etapama razvoja socijalističkog društva sve do današnjeg dana. Mnoge besmislice koje su »kritičari« izrekli na račun našeg Programa dobrim dijelom proizlaze iz nerazumijevanja baš te razlike. Za takvog se »teoretičara« odumiranje države čini kao smak svijeta a ne kao demokratski, neposredni socijalistički proces.³⁰

²⁵ Josip Broz Tito, Referat na VII kongresu SKJ, Beograd 1958.

²⁶ Dragan Marković - Savo Kržavac, Liberalizam od Đilasa do danas, Beograd 1978.

²⁷ Jedanaest kongresa SKJ 1919—1978, Beograd 1978, 127.

²⁸ Edvard Kardelj, Povodom novog Programa SKJ, Referat na VII kongresu SKJ, 1958.

²⁹ Jedanaest kongresa . . . , 130, 131.

³⁰ Milentije Popović, Povodom Programa i Statuta SKJ, Socijalizam, organ CK KPJ, 1/1958, 17. Vidi, Z. Priklmajer-Tomanović, Kroz Programe KPJ, Beograd 1959, Fuad Muhić, Od Marksa do SKJ, Sarajevo 1972, Jovan Marjanović, Jugoslavenski komunistički programi, Naša stvarnost, 5/1958, Mladenović Tanasije, Geneza Programa SKJ, Program SKJ organski izrastao iz ranijih naših programa, Naša stvarnost, 4/1959.

Josip Broz Tito je za Program SKJ rekao da je historijski dokument naše Partije koji će dugo biti putokaz našega socijalističkog samoupravnog razvitka.³¹ Nacrt Programa ukazivao je na to da Jugoslavija i nadalje želi ostati dosljedna svojoj vanjskoj i unutarnjoj politici.³² Sa svojih 259 stranica podijeljen je u četiri poglavlja: U prvom se izlažu osnovne povijesno-teoretske osnove, postavke o razvitku kapitalizma, ukazuje se na krizu kapitalističkog sistema i potrebu nastavka epohe proleterskih i socijalističkih revolucija.

Program Saveza komunista Jugoslavije, iako pisan prije četvrt stoljeća, nakon vrlo burnog razvoja Jugoslavije i u promijenjenim društvenim uvjetima ostao je osnova, temelj izgrađivanja socijalističkog društva i uloge Saveza komunista Jugoslavije, jer je ukazao na osnovne pravce i tendencije razvoja, jer je bio kritičan prema drugima, ali i prema sebi. Također je zagovarao nepomirljivo neprijateljstvo prema svakom dogmatizmu, zalagao se da Savez komunista Jugoslavije neprestano otvara nove procese te bude kritičan.

U drugom dijelu Program prikazuje revolucionarni pokret u Jugoslaviji između dva rata, u toku NOR-a i odmah poslije rata. Treći dio donosi zadatke Partije u socijalističkoj izgradnji. U posljednjem, četvrtom dijelu razmatra se pitanje masovnih organizacija i njihovo sudjelovanje u izgradnji socijalističkih društvenih odnosa u Jugoslaviji. Program analizira društveno-ekonomsko uređenje, politički sistem vlasti radnog naroda, izgradnju Federacije i odnose među narodima. U Desetoj glavi Program razrađuje društvenu ulogu, idejne osnove Saveza komunista Jugoslavije te se posebno ističe da je izgradnja socijalizma svjesno mijenjanje i usmjeravanje društvenog razvitka, da su avangardna snaga socijalističkog razvitka komunisti koji u organima vlasti i organima društvenog samoupravljanja u općinskim, kotarskim, republičkim i savezним razmjerima ne zahtijevaju za sebe monopolistička prava već se bore za ostvarenje socijalističkih principa u politici i praksi organa vlasti i samoupravnih organa.

Program Saveza komunista zalaže se da se Partija postepeno transformira, kako bi se otvorio proces »prerastanja vlasti u ime naroda u vlast radnog naroda« te utvrđuje ulogu komunista u organima radničkog i društvenog upravljanja i u Socijalističkom savezu radnog naroda. Osim Programa, Kongres je prihvatio izvještaj »O organizaciono-političkim zadacima Saveza komunista Jugoslavije« Aleksandra Rankovića te prihvatio izmjene i dopune Statuta SKJ.

Na kraju rada Kongres je usvojio novi Statut, Odluku o usvajanju izvještaja CK SKJ, referate podnijete na Kongresu, Rezoluciju o narednim zadacima Saveza komunista Jugoslavije i odobrio rad CK u periodu između dvaju kongresa. U Centralni komitet SKJ izabrano je 135 članova. Na plenarnoj sjednici CK SKJ za generalnog sekretara izabran je Josip Broz Tito.

Osmi kongres Saveza komunista Jugoslavije³³ održan je u Beogradu od 7. do 13. prosinca 1964. godine. Kongresu je prisustvovalo 1929 delegata koji su predstavljali oko milijun članova SKJ.

³¹ J. Broz Tito, *Komunist*, 1155/1979.

³² Odjek VII kongresa SKJ, *Naša stvarnost*, 6/58.

³³ Osmi kongres SKJ, Beograd 1964.

Od 1948. godine, odnosno od Petog kongresa KPJ, broj članova Saveza komunista Jugoslavije povećan je za 561.866. Brzi tempo u ekonomskom razvoju na početku 60. godine doveo je našu zemlju do visine nacionalnog dohotka od 500 dolara po stanovniku. U periodu od 1952. do 1962. godine društveni bruto-produkt imao je stopu rasta od 7,4 posto godišnje i bio je drugi na svijetu.

Međutim nagli razvoj industrijalizacije smanjio je broj poljoprivrednog stanovništva — seljaka — i broj nepismenih ali je otvorio niz drugih problema (prvenstveno izgradnja infrastrukture itd.). Nagli industrijski razvoj i robno-novčani odnosi imali su i svojih negativnih posljedica, o kojima je J. B. Tito govorio na Četvrtom plenumu CK SKJ 1962. godine. Uzroci tih pojava bili su decentralizacija i demokratizacija, veća robna proizvodnja, razvijanje više centara društvene moći kao i samog sistema odlučivanja na relaciji radna organizacija-komuna-republika-federacija. Kao posljedica tih problema došlo je do pada stope rasta, vanjskotrgovinskog deficita i velike stope inflacije, što je ugrožavalo životni standard radnih ljudi. O tome je generalni sekretar SKJ Josip Broz Tito podnio na Osmom kongresu referat: »Uloga Saveza komunista u daljoj izgradnji socijalističkih društvenih odnosa i aktuelni problemi u međunarodnom radničkom pokretu i borba za mir i socijalizam u svijetu«, i, uz ostalo, rekao: »Već više puta smo govorili da životni standard naših radnih ljudi ne odgovara stepenu razvoja naših proizvodnih odnosa. Skoro je opšta pojava da su naši proizvođači u poređenju, recimo, sa zapadno-evropskim radnicima slabije plaćeni, nego što je naša prosječna produktivnost niža od zapadnoevropske. Objašnjenje za takovo stanje bilo je, a i danas se ponegdje može čuti, da je to potrebno radi veće akumulacije i bržeg razvoja. Ranije, a naročito u prvim godinama poslije oslobođenja takvi stavovi mogli su biti normalni, pa i potrebni. Ali danas je došlo vrijeme kada oni moraju biti prevaziđeni. Izvore za povećanu akumulaciju mi treba da tražimo u prvom redu u socijalističkom nagrađivanju, jer ćemo njime materijalno zainteresovati sve proizvođače, i time postići veću intenzifikaciju rada, veću produktivnost u proizvodnji. U oslobođenju rada, u realizaciji principa dohotka a ne u podržavanju svojevrsnog najamnog odnosa leži jedan od glavnih izvora našeg brzog razvoja. To je istovremeno i najvažniji dio odgovora na pitanje zašto je socijalističko društvo sposobnije od kapitalističkog da relativno više akumulira i da se što brže razvija.«³⁴

Iako je nacionalno pitanje u Jugoslaviji bilo riješeno još u toku rata, a bilo je utkano u sve političke linije i programe kojima je i započela narodnooslobodilačka borba, u referatu se Josip Broz Tito kritički osvrnuo na jak prodor nacionalizma u oblasti kulture i obrazovanja.

»Nacionalističke deformacije pojavljuju se i zbog etatističko-birokratskih tendencija koje sputavaju procese međunacionalne integracije. One dovode, na jednoj strani, do birokratsko-centralističkih tendencija, do unitarističkog ignoriranja društveno-ekonomskih funkcija republika i autonomnih pokrajina, a na drugoj strani, do tendencija zatvaranja u svoje granice. Obje tendencije su u suštini nacionalističke i podjednako štetne za normalan proces ekonomske i društvene integracije.«³⁵

³⁴ Josip Broz Tito, Referat na Osmom kongresu SKJ.

³⁵ Nav. dj., 33.

Osim referata Josipa Broza Tita, na Osmom kongresu referate su podnijeli još Edvard Kardelj »Društveno-ekonomski zadaci privrednog razvoja u narednom periodu«, Aleksandar Ranković »Aktuelna pitanja daljeg rada i uloge Saveza komunista Jugoslavije« i Veljko Vlahović »Idejna kretanja na sadašnjem stepenu našega razvoja i dalji zadaci Saveza komunista Jugoslavije«. Kao i na prethodnim kongresima, na ovome su također donesene izmjene i dopune Statuta SKJ. Obrazloženje o tim promjenama dao je Lazar Koliševski. U Statutu je javnost rada i odgovornost članova SK u dosljednom provođenju politike SKJ došla u prvi plan. Jednu od značajnijih promjena predstavlja i princip obaveznog obnavljanja sastava rukovodstava. Statut je ograničio izbor i imenovanje na rukovodeća mjesta u komitetima. Kongres je izabrao Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije od 155 članova, koji je odmah nakon završetka Osmog kongresa izabrao Josipa Broza Tita za generalnog sekretara Saveza komunista Jugoslavije.

Za razliku od prethodnih godina, kada su se kongresi Komunističke partije Jugoslavije odnosno Saveza komunista Jugoslavije održavali u glavnim gradovima pojedinih republika (Zagreb, Ljubljana), od 1958. godine, od Sedmog kongresa SKJ, svi se kongresi održavaju u glavnom gradu SFRJ – Beogradu.

Deveti kongres Saveza komunista Jugoslavije³⁶ održan je u Beogradu od 11. do 15. ožujka 1969. godine. Od 1,146.000 članova Saveza komunista Kongresu je prisustvovalo 1278 delegata.

U periodu od Osmog do Devetog kongresa članstvo se Saveza komunista povećalo za 270.000 novih članova. Za razliku od prethodnih kongresa, Deveti kongres radio je u sedam komisija. Još jedna značajnost Devetog kongresa bila je i ta što se održavao u dva dijela. Prva sjednica Kongresa bila je svečanog karaktera, posvećena 50. godišnjici revolucionarnog rada i razvoja KPJ/SKJ. Iako su odluke Osmog kongresa jasno pokazivale put, vrlo su se sporo provodile u život odnosno u praksu.

Cilj privredne reforme 1965. bio je razvitak industrije i privrede uopće. No, iako je ta reforma imala pozitivni društveni karakter i prerasla u društvenu reformu, provodila se vrlo sporo. Razlozi su bili svakojaki. Jedan od najžešćih otpora centralističko-etatičkih struktura bio je u samoj Službi državne sigurnosti. Ta služba imala je težnju da se postavi iznad društva.

Četvrti plenum (brionski) CK SKJ, održan 1. lipnja 1966. godine, imao je na dnevnom redu probleme vezane uz štetno djelovanje Službe državne sigurnosti. Uvodnu riječ na Plenumu dao je Josip Broz Tito. Plenum je donio i ove zaključke:

- reorganizaciju Službe državne sigurnosti,
- formiranje komisije da bi se razotkrile materijalne činjenice i kaznili krivci,
- razrješavanje dužnosti zbog odgovornosti u radu Službe državne sigurnosti Svetislava Stefanovića,
- prihvaćanje ostavke Aleksandra Rankovića na dužnosti potpredsjednika Republike i člana Izvršnog komiteta CK KPJ.

Iako je u razdoblju između Osmog i Devetog kongresa SKJ postigao velike društveno-ekonomske i političke promjene, privredna reforma zauzela je vidno mjesto. Ono se očitovalo u porastu produktivnosti rada, boljem i svrsishodnijem

³⁶ Deveti kongres SKJ, Beograd 1969.

poslovanju itd. No, imala je i jednu veliku negativnost a to je bilo smanjenje zapošljavanja što je opet uvjetovalo odlazak naših radnika na rad u inozemstvo. Takva situacija u društvenom razvoju dobila je svakojake predznake i interpretacije na koje se drug Josip Broz Tito osvrnuo u referatu: »Aktualni unutrašnji i međunarodni problemi i uloga SKJ u socijalističkom sistemu samoupravljanja«, koji je podnio Devetom kongresu SKJ. »Mi smo ostvarili veliki napredak u razvitku socijalističke demokratije. Kod nas vlada u svim oblastima društvenog djelovanja i stvaralaštva slobodna atmosfera. To, međutim, iskorišćavaju i snage koje su protiv socijalizma uopšte, i one koje su protiv samoupravljanja. Dok se jedni zalažu za povratak na stari višepartijski sistem, drugi bi htjeli administrativni socijalizam, a pri tome se i jedni i drugi koriste istim sredstvima u pokušajima da kompromituju naš sistem radničkog i društvenog samoupravljanja, a posebno se služe raspirivanjem nacionalizma i šovinizma. I treba imati na umu da je takva djelatnost u porastu [...]. Savez komunista treba da se bori protiv liberalističkih shvaćanja, protiv lažnog poimanja demokratije kao apsolutne slobode u svemu i za svakoga, kao i protiv lijevog sektanjenja i radikalizma, čiji zastupnici izbacuju lažne parole o nekakvoj opštoj pravdi i jednakosti, ignorišući načelo nagrađivanja prema radu i ne vodći računa o našim današnjim stvarnim materijalnim mogućnostima. Mi se moramo energično suprotstavljati pojavama političke i socijalne demagogije, koje su kod nas, u posljednje vrijeme, uzele priličnog maha. Iz iskustva radničkog pokreta dobro se zna da demagogija vodi u besperspektivnost i da ide na štetu stvarnih interesa radničke klase i radnih ljudi. Politička i socijalna demagogija znače zavaravanje radnih ljudi, sputavanje njihove stvaralačke djelatnosti, skretanje njihove pažnje sa stvarnih problema. Revolucionarni pokret, kao što je naš, treba pošteno da govori radnim ljudima i o bolnim problemima našeg društva i da otvoreno objašnjava šta je danas realno, a šta nije, šta se može već danas postići, a šta sutra, ili tek za jedno duže vrijeme.«³⁷

Deveti kongres usvojio je tri rezolucije: Socijalistički razvoj u Jugoslaviji na osnovama samoupravljanja i zadaci Saveza komunista Jugoslavije; Idejno-politička osnova daljeg razvoja SKJ; Savez komunista Jugoslavije u borbi za ravnopravnu međunarodnu saradnju, za mir i socijalizam. Kongres je usvojio i novi Statut. Već Peti plenum održan 1966. godine usvojio je odluku o reorganizaciji Saveza komunista. Umjesto funkcije generalnog sekretara SKJ uvedena je funkcija predsjednika SKJ pa je za nju izabran Josip Broz Tito. Za razliku od svih prethodnih kongresa, prvi put su republički kongresi održani prije saveznog. Republički kongresi donijeli su svoje statute i imali su odlučnu ulogu u kandidiranju i izboru u organe Saveza komunista Jugoslavije. Pitanja odnosno problemi demokracije i samoupravljanja bili su na svestranoj pretkongresnoj raspravi. Deveti kongres izabrao je i Konferenciju SKJ koja se sastojala od dva dijela; stalnog i promjenjivog sastava delegata, stalni dio biran je na paritetnoj osnovi (po 10 iz svake republike i po 5 iz pokrajina), članovi promjenjivog dijela konferencije birali su se za svako zasjedanje konferencije na općinskim i ostalim konferencijama, proporcionalno broju članstva SK.

Deseti kongres Saveza komunista Jugoslavije³⁸ održan je od 27. do 30. svibnja 1974. godine u Beogradu u boljim ekonomskim uvjetima, većoj stopi zaposle-

³⁷ Isto, 12 i 13.

³⁸ Deseti kongres SKJ, Dokumenti, Zagreb 1974.

nosti i građenju novih objekata. Kongresu je prisustvovalo 1666 delegata, koji su predstavljali 1,076.711 članova SKJ. Po svome privrednom razvoju Jugoslavija je mogla stati gotovo uz bok razvijenijih zemalja Evrope. Njezina razmjena s inozemstvom povećana je za petnaest puta. Osim izvoza industrijskih proizvoda, Jugoslavija je postala vrlo jaka turistička zemlja Evrope, kojoj je prihod od turizma činio vrlo značajnu deviznu stavku u bilanci. O tome je drug Tito na kongresu rekao: »Dinamički i svestrani razvitak ostvaren je u svim republikama i pokrajinama, iako još postoje osjetne razlike u nivou njihove privredne razvijenosti. Ali takvo stanje se progresivno mijenja. U privredno manje razvijenim republikama i Pokrajini Kosovo stvoreni su već snažni potencijali koji im omogućuju mnogo brži razvitak. U njima je danas zaposleno oko 1,1 milion lica, a kvalifikaciona i obrazovna struktura zaposlenih već je dostigla nivo koji imaju ekonomski razvijeniji krajevi Jugoslavije.«³⁹ Ustavnim amandmanima (1972) i novim Ustavom (1974) smisao kojih je bilo osiguravanje presudne uloge radničke klase i udruženog rada uopće, borba za socijalizam ušla je u novu fazu. Suština i osnovni cilj te borbe bili su da se vlast u ime radničke klase pretvori u vlast same klase i svih radnih ljudi, da radnici u udruženom radu neposredno odlučuju o sredstvima, uvjetima i plodovima svoga rada i o društvenom životu uopće. Zapravo došlo je do daljnjeg jačanja samoupravljanja. Organizacije udruženog rada imale su pravo odlučivanja i raspolaganja svojim dohotkom, a odnosi na relaciji federacija-republika-pokrajina dobili su nove forme. Startao je i novi delegatski sistem o kome je drug Tito rekao: »Osnova delegatskog sistema jeste radni čovjek, proizvođač i građanin, samoupravno organizovan u organizacijama udruženog rada i drugim oblicima samoupravnog organizovanja radnih ljudi, u mjesnim i drugim samoupravnim zajednicama i društveno-političkim organizacijama. U njima radni ljudi, na samoupravnoj osnovi, uspostavljaju međusobne odnose u proizvodnji i raspodjeli, zadovoljavaju pojedinačne i zajedničke potrebe, izgrađuju zajedničke stavove o pitanjima socijalističkog razvitka na bazi svojih neposrednih i dugoročnih interesa. Formiranje delegacija u osnovnim samoupravnim zajednicama obezbjeđuje da delegacije, odnosno delegati stvarno izražavaju životne interese sredine u kojoj rade i žive. U tome je duboko demokratski karakter ovoga sistema.«⁴⁰

Deseti kongres SKJ značajnu pažnju posvetio je potrebi revaloriziranja marksističke znanosti i razvoja marksističke teorije, a također je razradio ulogu Saveza komunista Jugoslavije u promijenjenim društveno-ekonomskim odnosima, u uvjetima izgrađivanja udruženog rada i ostvarivanja koncepcije društvenog vlasništva. Deseti kongres proveo je izmjene i dopune Statuta. Njihov je zadatak bio očuvanje idejno-političkog jedinstva komunista od osnovne organizacije do najviših organa SKJ. Također su izvršene i promjene u organizaciji SK. Umjesto Konferencije formiran je Centralni komitet, najviši organ između dvaju kongresa. Deseti kongres SKJ za razliku od svih prijašnjih usvojio je 18 kongresnih rezolucija. Deseti kongres je na sveopću želju radničke klase, naroda i narodnosti Jugoslavije izabrao Josipa Broza Tita za predsjednika SKJ bez ograničenja trajanja mandata.

³⁹ Nav. dj., 23.

⁴⁰ Nav. dj., 40.

Jedanaesti kongres SKJ⁴¹ održan je u Beogradu od 20. do 23. lipnja 1979. godine. Kongresu su prisustvovala 1622 delegata koji su zastupali 1,623.610 članova Saveza komunista Jugoslavije. Od prvog poslijeratnog — Petog — kongresa pa do Jedanaestog broj članova Saveza komunista povećao se za 1,155.437. Za Jedanaesti kongres SKJ možemo reći da je značajan prvenstveno po tome što je uskladio ulogu i oblike organiziranja i ostvarivanja političkog sistema s promjenama u društveno-ekonomskim odnosima. Taj Kongres utvrdio je nov način rada i mjesto SKJ u ostvarivanju političkog sistema demokratskog pluralizma samoupravnih interesa. Nova koncepcija u svakom se slučaju zalaže za bitno jačanje uloge i odgovornosti Saveza komunista, za ukupno funkcioniranje samoupravnog sistema. Obilježje tim stavovima dala je studija Edvarda Kardelja »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«. Kongres je radio u šest komisija. Kao i uvijek na kongresima i plenumima, uvodni referat podnio je predsjednik SKJ Josip Broz Tito: »Savez komunista Jugoslavije u borbi za dalji razvitak socijalističke samoupravne i nesvrstane Jugoslavije«, te naglasio da je »razdoblje između Desetog i Jedanaestog kongresa Saveza komunista u našoj zemlji bilo jedno od najmirnijih u našem razvoju, što je snažna potvrda stabilnosti našeg društva i našeg sistema. U isto vrijeme, po uspjesima i rezultatima bilo je jedno od najplodnijih. Jer, u međuvremenu smo izvršili suštinske promjene u našem društvenom biću u pravcu vladavine udruženog rada i stvarne političke moći radničke klase i radnih ljudi. Time se zaokružuje djelo dugogodišnjih revolucionarnih preguća jugoslovenskih komunista, prije svega ono što je stvarano i stvoreno za protekle tri decenije u miru i nezavisnosti. Radničkoj klasi otvorene su nove, najšire perspektive.«⁴² Što se tiče politike nesvrstanosti, ona je usprkos velikim poteškoćama i mnogim protivnicima postigla veliki uspjeh i međunarodnu afirmaciju zato što zastupa i ostvaruje životne interese čovječanstva izvan blokovske politike velikih sila. U vezi s tim Josip Broz Tito rekao je: »Imperijalizam, kolonijalizam, neokolonijalizam, rasizam i svi drugi oblici ugnjetavanja, ma koliko da su u dubokoj krizi, još uvijek su veoma prisutni u međunarodnoj stvarnosti, žilavi u suprotstavljanju pozitivnom preobražaju svijeta na osnovama jednakosti i ravnopravnosti. Narodi se suočavaju sa čestim pojavama hegemonizma u globalnim ili regionalnim okvirima i sve odlučnije se suprotstavljaju i tom vidu neravnopravnosti i ograničavanja nezavisnosti i suverenosti zemalja. O sudbini svijeta i dalje se nastoji odlučivati među malim brojem sila i njihovih blokova, iako se ogromno povećao broj nezavisnih zemalja, oslobođenih, prije svega, u antikolonijalnoj revoluciji, koje učestvuju u međunarodnim poslovima i rješavanju postojećih problema. Međutim, težnje naroda i ljudi da budu slobodni i nezavisni, da sami odlučuju o svojoj sudbini, da ravnopravno sudjeluju u međunarodnim poslovima — nezadržive su.«⁴³

Jedanaesti kongres prihvatio je rezolucije: »Uloga i zadaci SKJ u borbi za razvoj socijalističkog samoupravljanja, za materijalni i društveni napredak zemlje« i »Savez komunista Jugoslavije u borbi za mir, ravnopravnu međunarodnu saradnju i socijalizam u svetu«. Također su prihvaćene promjene i nadopune Statuta SKJ. Na tome Kongresu potvrđena je Statutom odluka De-

⁴¹ Jedanaesti kongres SKJ, Dokumenti, Beograd 1978.

⁴² Nav. dj., 13.

⁴³ Nav. dj., 14.

setog kongresa o izboru Josipa Broza Tita za predsjednika SKJ bez ograničenja trajanja mandata. Statutom su provedene određene promjene u organizaciji foruma SKJ. Centralni komitet SKJ na Jedanaestom kongresu imao je 165 članova.

*Kongresi Komunističke partije Hrvatske
(Saveza komunista Hrvatske)*

Kongresi Komunističke partije Hrvatske, odnosno Saveza komunista Hrvatske, dali su značajan doprinos ukupnom izgrađivanju uloge i zadataka Komunističke partije odnosno Saveza komunista Jugoslavije, a posebno su razradili određene specifičnosti u skladu s uvjetima i djelovanjem u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj.

Republički kongresi do Osmog kongresa SKJ održavani su poslije saveznog kongresa (kongresi KPH/SKH od II do V kongresa). Prvi put su republički kongresi održani prije saveznog — Devetog kongresa. Razlog tome je stvaralačka uloga saveza komunista republika koje su, kao samostalni politički subjekti, dale svoj doprinos razvoju i konstituiranju politike Saveza komunista Jugoslavije. Statut SKJ i republički statuti bili su izraz toga stava. Komunisti republika sudjelovali su u stvaranju programskih ciljeva i politike SKJ, akcionom programu koji izražava i štiti interese radničke klase itd. a bili su i ravnopravno zastupljeni u organima i forumima SKJ. Takav postupak doveo je do toga da iza svake odluke, stava organa SKJ stoje i savezi komunista republika. To je bio put za još veće jedinstvo u Savezu komunista Jugoslavije i još veću afirmaciju njegove idejno-političke uloge.

Drugi kongres KPH održan je u Zagrebu od 21. do 26. studenog 1948. godine. Prisustvovalo mu je 947 delegata. Drugi kongres KPH održan je nakon pobjede socijalističke revolucije u slobodnoj zemlji za razliku od Prvog, osnivačkog, koji je bio održan 1937 (1. i 2. kolovoza u Anindolu nedaleko od Samobora) u dubokoj ilegalnosti, sa svega 16 delegata. Drugi kongres KPH održan je u duhu zaključaka povijesnog Petog kongresa KPJ i osnovnih zadataka izgradnje društveno-ekonomskog i političkog sistema socijalizma. Kongres je protekao u analizi rada KPH na političko-ideološkom, društveno-ekonomskom i organizacionom planu, te postavljanju smjernica za daljnje djelovanje. Politički izvještaj CK KPH podnio je dr Vladimir Bakarić. U svom izvještaju dao je genezu razvoja i aktivnosti KPH od Osnivačkog kongresa 1937. godine do Drugog kongresa. Dr Vladimir Bakarić posebno se osvrnuo na djelovanje KP u narodno-oslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji te u poslijeratnom razdoblju na rješavanju konkretnih problema izgradnje socijalizma: učvršćivanju narodne vlasti, privrednog razvoja i ideološko-političkog osvješćivanja narodnih masa, utemeljenom na marksističko-lenjinističkim postulatima. Na kongresu se raspravljalo o organizacionoj konsolidaciji Partije u Hrvatskoj, o organizacionim formama djelovanja u gradskim i seoskim sredinama kao i poteškoćama u organizacionom ustrojstvu pojedinih oblika partijskog rada, te o njenoj aktivnosti u izgradnji narodne vlasti i socijalističke privrede u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Organizacioni izvještaj podnio je Antun Biber Tehek. O izgradnji narodne vlasti i socijalističke privrede u NR Hrvatskoj referat je podnio Dušan Brkić. Jednoglasno su usvojene rezolucije o izvještajima Centralnog komiteta KPH;

Rezolucija o optužbama Kominforma i klevetničkoj kampanji protiv KPJ i naroda Jugoslavije i Rezolucija o osnovnim i narednim zadacima Komunističke partije Hrvatske. Posljednja Rezolucija predstavljala je temeljni akt daljnjeg djelovanja i ponašanja komunista Hrvatske kojom se oni obvezuju na:

- organizaciono jedinstvo zasnovano na principima demokratskog centralizma,
- masovniji ideološki rad u svim sredinama,
- realizaciju zadataka Petogodišnjeg plana,
- svestrano angažiranje među omladinom, u organizacijama sindikata, Narodne fronte i Antifašističkog fronta žena.⁴⁴

Kongres je završio s radom u znaku misli i govora Josipa Broza Tita, generalnog sekretara KPJ s porukom i osnovnom zadaćom komunista »izgraditi socijalizam na osnovi težnji i inspiracije radničke klase i širokih radnih masa«.

Drugi kongres KPH bio je u znaku očuvanja nacionalne nezavisnosti i tekoćina socijalističke revolucije i NOB-a. Kongres je imao zadatak da konkretizira i provede u život zaključke Petog kongresa KPJ. Na kraju rada Drugi kongres KPH izabrao je Centralni komitet od 57 članova, Politbiro Centralnog komiteta od 10 članova, Revizionu komisiju od 11 članova. Za sekretara CK KPH izabran je dr Vladimir Bakarić.

U Zagrebu je od 26. do 28. svibnja 1954. godine održan Treći kongres Saveza komunista Hrvatske. Kongresu je prisustvovalo 478 delegata, koji su predstavljali 143.400 članova SKH. U izvještaju Centralnog komiteta SKH »O radu SKH od Drugog do Trećeg kongresa« istaknuto je da je prijedeni period bio odlučan za razvitak naše revolucije, naše zemlje, društva i našeg radnog čovjeka, a slavan po djelima i uspjesima što su ih postigli komunisti Jugoslavije i Hrvatske predvođeni Josipom Brozom Titom. U tom periodu, u borbi jugoslavenskih komunista za vlastiti put izgradnje socijalizma, udareni su temelji radničkog samoupravljanja (1950) kao osobenog povijesnog dostignuća u razvitku socijalizma u svijetu uopće. Dr Vladimir Bakarić u referatu »O aktuelnim zadacima komunista u borbi za socijalizam« analizirao je ideološko-politička pitanja u vezi s »diskusijom« o »demokraciji« te zadatke komunista na selu i u poljoprivredi kao i izgradnji komune kao osnovne društvene ćelije, te naglasio: »Kao i drugdje u zemlji, i kod nas je osnovni problem stvaranja komune problem razvoja odnosa između poduzeća, odnosno radnih kolektiva i gradskih odnosno kotarskih organizacija. Ti se odnosi grade i odozdo i odozgo. S jedne strane je to pitanje razvoja radnog kolektiva poduzeća prema višoj ekonomskoj i društvenoj organizaciji, a s druge strane povezivanja i pretvaranja osnovnih organizacija vlasti u nešto drugo, u zajednicu proizvođača.«⁴⁵ Kongres je radio u komisijama za društveno i radničko upravljanje (uvodna riječ dao je Marko Belinić), ideološko-politički rad (uvodna riječ Karla Mrazovića Gašpara) i u komisiji za selo (uvodna riječ Slavka Komara). Na kraju kongresa zaključeno je da se ne usvajaju posebne rezolucije, već se izvještaj Centralnog komiteta SKH »O radu SKH od Drugog do Trećeg kongresa«, referat dra Vladimira Bakarića »Aktuelni zadaci komunista u borbi za socijalizam«, izvještaji komisija, kao i govori Josipa Broza Tita i Edvarda Kardelja na Trećem kongresu Saveza

⁴⁴ Drugi kongres KPH, Zagreb 1949, 243.

⁴⁵ Treći kongres SKH, Zagreb 1956, 92.

komunista Srbije i Trećem kongresu SK Slovenije usvajaju kao imperativ, orijentacija za rad Saveza komunista Hrvatske.

Treći kongres SKH izabrao je 61 člana u Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske i Revizionu komisiju od 15 članova. Na prvoj sjednici CK SKH izabran je Izvršni komitet CK SKH od 15 članova. Za sekretara Centralnog komiteta SKH izabran je dr Vladimir Bakarić.

Treći kongres SKH imao je isti zadatak s obzirom na Treći kongres SKJ. Izgradnja socijalističke demokracije i razvitak socijalističkih odnosa među našim narodima i narodnostima bili su imperativ toga Kongresa.

Četvrti kongres Saveza komunista Hrvatske održan je u Zagrebu od 7. do 10. travnja 1959. godine. Kongresu je prisustvovao 871 delegat koji su zastupali 176.017 članova SKH. Kongres je započeo rad izvještajem Centralnog komiteta SKH o radu SKH između Trećeg i Četvrtog kongresa SKH. Period između ta dva kongresa, iako vrlo kratak, može se reći da je bio vrlo dinamičan po događajima, procesima, u svim oblastima društveno-političkog i ekonomskog razvitka naše zajednice. Zapravo to je najznačajnije razdoblje u poslijeratnom razvitku SR Hrvatske. Jačanje materijalne baze, široka lepeza razvoja društvenih odnosa i princip socijalističke demokracije artikulirani su u razdoblju između Trećeg i Četvrtog kongresa SKH. Raspravljajući o rezultatima privrednog razvitka i promjena u društvenim odnosima Kongres je naglasio ulogu radničkih savjeta, vijeća proizvođača i komuna u procesu razvoja samoupravljanja. Komuna kao zajednica proizvođača i potrošača udruženih radi rješavanja zajedničkih radnih i životnih interesa uz neprestano jačanje materijalne baze. Uvodnu riječ na Kongresu dao je dr Vladimir Bakarić referatom »Unutrašnji razvoj i zadaci komunista«. ⁴⁶ Kongres je radio u tri komisije: Komisija za pitanja društveno-ekonomskog razvoja i uloge komune (koreferat podnijela Anka Berus), Komisija za ideološki rad (koreferat podnio Nikola Sekulić) i Komisija za organizaciono-kadrovska pitanja (koreferat podnio Zvonko Brkić). U Rezoluciji Četvrtog kongresa istaknuti su zadaci u narednom razdoblju u oblasti privrede u kojoj je potrebno raditi na povećanju proizvodnje sirovina i razvoju odgovarajućih grana industrije, racionalnom investiranju u rekonstrukcije industrije, povećanju i maksimalnom iskorištavanju obradivih površina melioracijskim zahvatima te razvitku kooperacije zadruga i individualnih proizvođača. Izgradnjom novih kapaciteta, komunikacija i osposobljavanjem potrebnih kadrova nužno je ubrzati razvitak turizma. U procesu reforme školstva potrebno je izgrađivati suvremeniji sistem odgoja i obrazovanja kojim će mlade generacije dati veći doprinos općoj izgradnji zemlje i biti aktivan sudionik svih društvenih procesa.

U razvijanju socijalističke demokracije, unapređivanju samoupravljanja potrebno je razvijati komunalno uređenje i radničke savjete. Složeni oblici života u izgrađivanju socijalističkog društva zahtijevaju od članova SK da u svom djelovanju pronalaze prikladne organizacione oblike i metode rada u poduzeću, selu, komuni, pri čemu je potrebno idejno izgrađivati članove organizacije. Kongres je izabrao 97 članova Centralnog komiteta SKH. Na konstituirajućoj sjednici CK SKH izabran je Izvršni komitet od 15 članova. Za političkog sekretara izabran je dr Vladimir Bakarić, a za organizacionog sekretara Zvonko Brkić.

⁴⁶ Četvrti kongres SKH, Stenografske bilješke, Zagreb 1959.

Od 26. do 29. travnja 1965. godine održan je u Zagrebu Peti kongres Saveza komunista Hrvatske. Kongresu je prisustvovalo 925 delegata koji su predstavljali 218.528 članova, komunista SRH.

Period od posljednjeg, Četvrtog kongresa SKH zabilježio je značajne uspjehe, jačanje društvenog, privrednog, a naročito industrijskog sektora, kao i porast zaposlenosti i povećanje društvenog standarda. U tom vremenu također su ostvareni povećanje izvoza i značajni rezultati na području stambene politike, odgoja i obrazovanja. Cilj, odnosno razvitak u privredi uvjetovani su većom produktivnošću rada i većim angažiranjem svih društvenih subjekata. Raspodjela prema radu nosilac je procesa samoupravljanja, a to je afirmacija socijalističkih društvenih odnosa. Podnoseći referat umjesto bolesnog dra Vladimira Bakarića, političkog sekretara, Marijan Cvetković, organizacioni sekretar CK SKH, u referatu »Naredni zadaci Saveza komunista Hrvatske« zaključio je u svojoj analizi o narednim zadacima da je potrebno poticati stvaralačke djelatnosti u društvenim naukama i kulturi, što se nameće kao značajan zadatak, jer one zaostaju za potrebama i procesima u društvu. Zadatak je sadašnje inteligencije da se aktivno uključi u tokove svakodnevnog života i utječe na njegovu transformaciju.

Kongres je radio u komisijama: Komisija za razvoj, unutrašnje odnose, organiziranost i djelovanje Saveza komunista Hrvatske, Komisija za djelovanje komunista na idejno-kulturnom području i Komisija za društveno-ekonomski razvoj i odnose. Smjernice i zaključci Osmoga kongresa SKJ i referat Josipa Broza Tita, zatim Izveštaj CK SKH i pretkongresna aktivnost svih komunista, i kongresne diskusije rezultirale su donošenjem Rezolucije Petog kongresa SKH. U Rezoluciji Petog kongresa SKH o narednim zadacima treba istaknuti:

— izgrađnja samoupravnih društvenih i ekonomskih odnosa mora biti idejna i politička aktivnost SKH u narednom periodu,

— stabilizaciono ponašanje mora biti u skladu s povećanjem proizvodnje i produktivnosti,

— osobni dohoci moraju biti rezultat rada,

— raspodjela prema radu imperativ je u svim radnim strukturama,

— ekonomski razvitak SR Hrvatske mora biti baziran na onim privrednim granama kojima se Hrvatska može uključiti u jugoslavensku i međunarodnu podjelu rada (nafta, kemijska industrija, poljoprivreda, šumarstvo, itd.),

— unapređivanje predškolskog odgoja i podizanje kvalitetnog obrazovanja u osnovnoj školi,

— školovanje uz rad, stipendiranje, usklađenost stručnog obrazovanja za potrebe privrednog i društvenog razvoja samo su neki od važnih zadataka koje su sebi postavili komunisti Hrvatske na Petom kongresu. »Savez komunista kao organizirana idejna i politička snaga radničke klase i dalje će u punom smislu održavati njezine historijske težnje i interese. Borba za veći utjecaj radnika u svim oblastima društvenog života imperativno zahtijeva odlučniju orijentaciju na prijem neposrednih proizvođača u Savez komunista. Zbog toga je nužno s više pažnje i odgovornosti utvrditi uzroke zaostajanja prijema radnika u Savez komunista i poduzeti mjere da se oni otklone«,⁴⁷ rečeno je u Rezoluciji Petog kongresa.

⁴⁷ Peti kongres SKH, Stenografske bilješke. Zagreb 1966, knjiga I, knjiga II, 477.

Kongres je izabrao 113 članova Centralnog komiteta SKH, 21 člana Kontrolne komisije i 11 članova Revizione komisije. Centralni komitet SKH izabrao je 13 članova Izvršnog komiteta. Za političkog sekretara izabran je dr Vladimir Bakarić, a za sekretare CK izabrani su Marijan Cvetković, dr Savka Dapčević-Kučar i Duje Katić.

Uz prisutnost više od tisuću delegata u Zagrebu je od 5. do 7. prosinca 1968. godine održan Šesti kongres Saveza komunista Hrvatske. Kongres je imao ovaj dnevni red: Izbor organa Kongresa, Izvještaj o radu Saveza komunista Hrvatske i Centralnog komiteta SKH između Petog i šestog kongresa SKH, Izvještaj Kontrolne i Revizione komisije SKH, Referat o narednim zadacima Saveza komunista Hrvatske, Usvajanje Statuta Saveza komunista Hrvatske, Izbor organa SKH, Izbor kandidata za članove organa Saveza komunista Jugoslavije, Usvajanje Rezolucije šestog kongresa SK Hrvatske.

Kongresu je prisustvovao 781 delegat, koji su zastupali 217.638 članova SKH. Šesti kongres radio je u četiri komisije: za društveno-ekonomske odnose, idejno-politička pitanja, probleme društvenih službi i za društveno-politički sistem i međunacionalne odnose. Na Drugoj plenarnoj sjednici usvojen je novi Statut SKH. Njegovo obrazloženje dala je Jelica Radojčević. Na kongresnim govornicama pojavilo se oko 350 delegata. Većina njih bila je iz organizacija SK u radnim kolektivima i komunama. Kako je bilo nemoguće tako opsežnu diskusiju potpuno izraziti u kongresnoj rezoluciji, postavljen je zahtjev novom CK SKH da je detaljno analizira i ima u vidu pri programiranju daljnjih akcija komunista u Hrvatskoj. Osnovna poruka Kongresa mogla bi se svesti na jedinstvenu misao: zahtjev za većim i odlučnim utjecajem radničke klase u svim samoupravnim i predstavničkim institucijama. Referat o narednim zadacima SKH podnio je dr Vladimir Bakarić. U Rezoluciji šestog kongresa SKH ističe se da se borba protiv starih snaga i preživjelih odnosa nastavlja i danas u uvjetima široke politizacije, posebno radničke klase i omladine, a osobit poticaj tome bile su Smjernice. U Rezoluciji o međunarodnim odnosima naglašava se da SK Jugoslavije osuđuje intervenciju pet socijalističkih država u Čehoslovačkoj. Svaka država ima vlastite putove izgradnje socijalizma. SKH kao sastavni dio SKJ nikada neće odstupiti od tih principa. O procesima društvene i privredne reforme kaže se da osnovnu zapreku bržem ostvarivanju intencija privredne reforme predstavlja složenost uvjeta u kojima se ona ostvaruje, zatim presporo davanje odgovora na probleme koje postavlja samoupravna tržišna privreda kao i raznovrsni otpori. Kongres obvezuje sve organizacije i članove SK da se dosljedno zalažu za: preraspodjelu nacionalnog dohotka u korist proizvodnih radnih organizacija, kako bi udruženi proizvođači bili osnovni nosioci cjelokupne reprodukcije i razvoja. U Rezoluciji je znatna pažnja poklonjena problemu zapošljavanja. On se može rješavati jedino bržim ekonomskim razvojem i dosljednim ostvarivanjem ciljeva privredne reforme. Kongres zahtijeva da zapošljavanje postane predmet planskih i privrednih mjera udruženih proizvođača. U vezi sa zadacima komunista u prosvjeti, nauci i kulturi, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti ukazano je na složenost i specifičnost reforme u tim djelatnostima. Svaki pokušaj mehaničke i nekritičke primjene pojedinih rješenja iz privrede na ta područja može izazvati niz nepoželjnih, negativnih posljedica. Daljnji razvoj federalizma treba da besprekidno osigurava poštivanje principa na kojima je federacija i nastala kao zajednica slobodno udruženih naroda i narodnosti. Kongres smatra da je pun kulturni razvoj svih naroda i narodnosti

u našoj republici i njegovanje pozitivnog nasljeđa važan faktor za njihovu punu ravnopravnost i individualnost. Štampa, radio i televizija, kaže se dalje u Rezoluciji, treba da još više afirmiraju progresivnu socijalističku kritičku misao, treba da imaju sluha za nove ideje i argumente u traženju boljih rješenja i putova razvoja. Na kraju Rezolucije kaže se: »Vodeću idejno-političku ulogu u suvremenim uvjetima SKH ostvaruje kao organizacija neposrednih proizvođača, kao njihova idejno-politička avangarda stalno prilagođavajući sadržaj i oblike svog djelovanja aktualnim potrebama izgradnje samoupravnog društva.«⁴⁸ Za predsjednika SKJ Kongres je jednoglasno predložio Josipa Broza Tita, a za predsjednika Centralnog komiteta SKH dra Vladimira Bakarića.

Za Predsjedništvo Saveza komunista Jugoslavije izabrani su Srećko Bijelić, Jakov Blažević, dr Savka Dapčević-Kučar, Pavle Gaži i Zvonko Liker. Za stalne članove Konferencije SKJ iz Hrvatske izabrano je deset delegata. Za članove Statutarne i Revizijske komisije SKJ izabrana su po dva delegata.

Šesti kongres SKH izabrao je i Centralni komitet od 65 članova te 70 članova Konferencije SKH. Također je izabrana Statutarna komisija od 15 i Nadzorna komisija od 9 članova. Za sekretara CK SKH izabran je Milka Tripalo, a u Izvršni komitet CK SKH izabrani su dr Dušan Bilandžić, Jure Bilić, Ema Derosi-Bjelajac, Marko Koprtla, Ante Josipović, Milka Planinc i Jelica Radojčević.

Sedmi kongres Saveza komunista Hrvatske održan je u Zagrebu od 7. do 9. travnja 1974. godine. U radu Kongresa sudjelovala su 623 delegata koji su zastupali 209.900 članova SKH. Uvodni referat »Zadaci Saveza komunista Hrvatske u razvijanju socijalističkih samoupravnih odnosa« podnijela je Milka Planinc, predsjednik Centralnog komiteta SKH. Milka Planinc istakla je da samoupravljanje kao oblik diktature proletarijata otvara put velikim mogućnostima, inicijativi i stvaralaštvu na kojem se čovjek neprestano potvrđuje. Ostvariti zadatke te etape u razvitku socijalizma teška je, ali i realna i časna zadaća dostojna Titova djela i imena.

Sedmi kongres SKH radio je u plenarnim sjednicama i u komisijama: Komisija za društveno-ekonomske odnose na osnovama samoupravnog udruživanja rada (uvodni referat podnio je dr Dušan Dragosavac), Komisija za idejno-političku, organizacionu i kadrovsku izgradnju Saveza komunista i za razmatranje Prijedloga izmjena i dopuna Statuta SKH (uvodni referat podnijela Jelica Radojčević, a o izmjenama i dopunama Statuta Antun Biber Tehek), Komisija za pitanja razvoja samoupravnog društveno-političkog sistema i međunacionalne odnose (uvodno izlaganje Milan Mišković), Komisija za idejno-politička pitanja, samoupravno udruživanje rada i razvoj društvenih djelatnosti (uvodni referat Ema Derosi-Bjelajac). Nakon izvještaja o radu SKH i njegovih organa između šestog i sedmog kongresa SKH, koji je jednoglasno prihvaćen, usvojen je prijedlog izmjene i dopune Statuta SKH. Sedmi je kongres SKH nakon trodnevnog intenzivnog rada jednoglasno usvojio Rezoluciju.⁴⁹ U uvodnom dijelu Rezolucije ističe se kako je SKH u razdoblju između šestog i sedmog kongresa revolucionarnim akcijama ispunio dug i obvezu prema radničkoj klasi Hrvatske, hrvatskom narodu, srpskom narodu i ostalim narodima i narodnostima koji žive u našoj republici, konstituiranjem novog političkog sistema na osnovama udruženog

⁴⁸ Šesti kongres SKH, Stenografske bilješke, Zagreb 1969. Knjiga I—III, 374.

⁴⁹ Sedmi kongres SKH, Stenografske bilješke, Zagreb 1974. Knjiga I—III, 478.

rada i daljnjim razvojem nacionalne ravnopravnosti. SKH je bio angažiran i u borbi protiv nacionalističkih, centralističkih i unitarističkih shvaćanja i prakse i u borbi protiv nacionalističko-liberalističkih pojava i skretanja. Savez komunista, kaže se u Rezoluciji, mora djelovati kao organizirana svijest radničke klase, kao njezina kolektivna intelektualna snaga i njezin najorganiziraniji dio koji neprestano potiče na djelo oslobađanja rada u društvu u kojem radnici ne proizvode samo sredstva za život već odlučuju o uvjetima i plodovima svoga rada i života. Ključni je zadatak sadašnje etape samoupravljanja, na kojem će se komunisti izgrađivati i provjeravati, udruživanje rada i sredstava. Budući da su u organiziranju osnovnih organizacija udruženog rada postignuti tek početni rezultati, komunisti moraju nastaviti akciju polazeći od stavova iz Platforme za Deseti kongres SKJ i ustavnih načela, tj. suprotstavljati se praksi da se OOUR-i zatvaraju u vlastite okvire ili okvire poduzeća. Komunisti se moraju zalagati za takve osnovne organizacije udruženog rada u kojima se može organizirati neposredno samoupravljanje radnika, udruživati rad i sredstva.

Glavni pravci partijske akcije razvoja i samoupravnog konstituiranja znanosti, obrazovanja i kulture idu za stvaranjem većih mogućnosti za razvoj znanstvenog rada. To ima za cilj progres čovjeka i društva, a odgovara najdubljim interesima radničke klase u borbi za samoupravni socijalizam. U vezi s reformom odgoja i obrazovanja, u Rezoluciji se naglašava da cjelokupni sistem odgoja i obrazovanja treba transformirati u skladu s načelom permanentnosti obrazovanja. Što se tiče socijalne politike, SKH će se boriti prije svega za jačanje socijalne sigurnosti radnog čovjeka i njegove sigurnosti u radu, u stjecanju dohotka, obrazovanja, zapošljavanja, za zdravstvenu zaštitu, sigurnost u starosti i reprodukciji obitelji. Rezolucija naglašava da SK, sa Socijalističkim savezom i sindikatom, treba obavljati integrativnu političku ulogu u delegatskom skupštinskom sistemu. Treba stvarati uvjete delegacijama i delegatima za potpunije i cjelovitije sagledavanje i utvrđivanje zajedničkih i općedruštvenih interesa i time pridonositi pravilnoj političkoj orijentaciji radnih ljudi i njihovih delegata i osigurati uspješno funkcioniranje delegatskog sistema. SKH je odgovoran za ekonomski, kulturni i sveukupni društveni napredak SRH, procese samoupravnog razvoja na principima društvene, ekonomske i političke pozicije udruženog rada, kao i u rješavanju zajedničkih problema jugoslavenske zajednice. Rezolucija ističe da je razvijanje međunacionalnih odnosa u SRH i jugoslavenskoj socijalističkoj zajednici u duhu istinske ravnopravnosti, zajedništva, bratstva i jedinstva moguće jedino uspješnim i neprestanim ostvarivanjem socijalističkih samoupravnih društvenoproduktivnih odnosa, uloge radničke klase i sistema socijalističke demokracije. Sedmi kongres izabrao je 95 članova Centralnog komiteta. U Statutarnu komisiju 21, a u Nadzornu komisiju SKH izabrano je 9 članova. Za Centralni komitet (Konferenciju) SKJ izabrano je 19 delegata. Za Statutarnu komisiju 2, i Nadzornu SKJ 1 delegat. U Predsjedništvo CK SKH izabran je 21 član. Za predsjednika CK SKH jednoglasno je izabrana Milka Planinc. Predsjedništvo CK SKH izabralo je Izvršni komitet od 9 članova, a za sekretare IK izabrani su: dr Dušan Dragosavac, Ema Derosi-Bjelajac, Petar Fleković i Jovo Ugrčić. Za predsjednika Statutarne komisije SKH izabrana je Jelica Radojčević, a za predsjednika Nadzorne komisije Stjepan Jureković.

Od 24. do 26. travnja 1978. godine u Zagrebu je održan Osmi kongres Saveza komunista Hrvatske. Kongresu su prisustvovala 874 delegata s pravom glasa. Ti delegati predstavljali su 282.515 komunista Socijalističke Republike Hrvatske.

U Izvještaju o radu SKH i najviših organa između Sedmog i Osmog kongresa, koji je jednoglasno usvojen, konstatirano je da se u tom razdoblju počela realizirati ustavna koncepcija socijalističkog samoupravljanja. Posebno značenje dano je djelovanju Zakona o udruženom radu. Tu veliku idejno-političku borbu Savez komunista dobio je njegovim usvajanjem potkraj 1976. godine. Zakon o udruženom radu kao i ostala sistemska rješenja učvrstili su samoupravni, društveno-ekonomski i socijalni položaj radničke klase, radnih ljudi. Slobodna razmjena rada uvjetovala je da status društvenih djelatnosti bude uključen u udruženi rad. Pitanje politike Saveza komunista — pitanje njegove klasne pozicije — pitanje je koje se u tom razdoblju često postavljalo. Vlast »u ime klase« pretvoriti u vlast same klase. Stoga je akcent partijske politike bio na tome da se formiraju osnovne organizacije Saveza komunista u osnovnim organizacijama udruženog rada i mjesnim zajednicama. Na tom planu, izgradnji samoupravnih socijalističkih proizvodnih odnosa na osnovama udruženog rada kao i slobodne razmjene rada postignuti su veliki uspjesi. U istom periodu počeo je funkcionirati i delegatski sistem sa svim pratećim poteškoćama koje su ipak uspješno savladane. U djelovanju, funkcioniranju delegatskog sistema najveći teret je pao na sve socijalističke snage i Savez komunista kao vodeću idejno-političku snagu našega društva. Savez komunista Jugoslavije i Savez komunista Hrvatske vodili su oštru borbu protiv nacionalizma, a osobito nakon XXI sjednice Predsjedništva SKJ. Udarac nacionalizmu dan je na Sedmom kongresu SKH i Desetom kongresu SKJ. Međutim, on nije nestao s društvene pozornice (ni u šovinističko-separatističkom, ni unitarističko-hegemonističkom obliku). Razlike u društvenoj, kulturnoj i ekonomskoj razvijenosti bile su pogodna baza za postojanje, egzistenciju svih tipova i boja nacionalizama. Komunisti Hrvatske vodili su svestranu borbu protiv nacionalizma, razobličavali ga idejno-politički, ukazujući na svu njegovu reakcionarnost, antisamoupravnost i antikomunizam.

»Vodeći akciju protiv hrvatskog i svakog nacionalizma i šovinizma, Savez komunista Hrvatske stalno je inzistirao na razgraničenju od svih onih koji su tu akciju htjeli ili nastojali voditi s dogmatskih, centralističkih ili hegemonističkih pozicija. Opasnost što ju je u sebi nosio unitarizam i centralizam nije smetala samo ispravnom razrješavanju međunacionalnih odnosa u nas nego je — kao i nacionalizam, šovinizam i separatizam — direktno prijetila i prijeti društvenom razvoju temeljenom na socijalističkom samoupravljanju. Ta idejna tendencija nužno vodi i etatističkom socijalizmu i negiranju stvarne istinske ravnopravnosti naroda i narodnosti. Zbog toga je Savez komunista vodio konstantnu i beskompromisnu akciju protiv takvih idejnih i političkih orijentacija što su se javljale u obliku informbirovdštine«,⁵⁰ naglašeno je u izvještaju o radu SKH i njegovih organa između Sedmog i Osmog kongresa. Refrat »O radu i zadacima Saveza komunista Hrvatske u razvijanju socijalističkih samoupravnih odnosa« podnijela je Milka Planinc, predsjednik Centralnog komiteta SKH. Za vrijeme između Sedmog i Osmog kongresa rekla je da je period vrlo značajnog i uspješnog razvoja koji je bio izrazito revolucionaran s velikim promjenama u srži društva, u svakoj njegovoj jedinici. »Od osnovnih organizacija udruženog rada i društveno-političkog i samoupravnog života pa sve do najviših rukovodećih tijela ovog društva — državnih, privrednih i društveno-političkih, inten-

⁵⁰ Osmi kongres SKH, Zagreb 1978, knjiga I—IV, 31.

zavno se radilo na zadacima koji su utvrđeni za sadašnju etapu socijalističkog samoupravljanja.«⁶¹ Izgradnja i razvoj političkog sistema socijalističkog samoupravljanja načelo je neotuđivog prava radnika da samostalno raspoložu cjelokupnim dohotkom. To je načelo bazirano na Rezoluciji Desetog kongresa SKJ i na Ustavu SFRJ.

Predsjednica CK SKH naglasila je da je Savez komunista Hrvatske odlučno i uspješno vodio borbu protiv nacionalizma, uvijek na liniji koju je zacrtao Josip Broz Tito. Rezultati postignuti na tom planu vidljivi su od prošlog, Sedmog kongresa do danas. Što se tiče svojstvenoga, vlastitog puta u socijalizam, koji nam je bio osporen i daleke 1948. godine, a kojim SKJ i SKH kreću, smatrajući da svaka zemlja ima pravo na vlastiti put u socijalizam, donio je Savezu komunistički, odnosno Jugoslaviji veliki ugled u svijetu, pogotovo u međunarodnom radničkom pokretu. »Izgrađujući socijalizam na način koji za sebe smatramo najboljim, mi se, i kao dil svih onih snaga koje grade ili se bore za socijalizam, uporno i dosljedno zalazemo za pravo svakog naroda, svake zemlje, svake partije ili pokreta da bira vlastiti put, onaj koji za sebe smatra najboljim. To su i principi na kojima se zasniva naša solidarnost sa svim progresivnim snagama svijeta. To je Titova linija, koja se dosljedno provodi unutar i izvan jugoslovenskih granica, Titova politika dosljednog komunista, velikog borca i velikog državnika kojemu su danas širom otvorena sva vrata svijeta. Poštuju ga i s uvažavanjem primaju i najistaknutije svjetske ličnosti koje su mu ovih i ranijih godina bile domaćini ili ih je kao goste primao u Jugoslaviji. Na čelu s Titom, nepovratno i trajno smo se opredijelili za socijalizam i samoupravljanje, za nesvrstanost, mir i društveni napredak. To su ciljevi koji jednako predodređuju našu politiku, naše djelovanje i naša ponašanja ovdje u kući i u svijetu. I na nama je, na Savezu komunista Hrvatske, da ih i ubuduće dosljedno ugrađujemo u sve naše programe i akcije«,⁶² naglasila je Milka Planinc.

Osmi kongres Saveza komunista Hrvatske radio je u pet komisija: Komisija za razvoj i izgradnju socijalističkih samoupravnih odnosa i razvoj društvenih djelatnosti (uvodno izlaganje dra Ivana Mecanovića), Komisija za izgradnju društveno-političkog sistema socijalističkog samoupravljanja (uvodno izlaganje Jove Ugrčića), Komisija za izgradnju SK i statutarne pitanja SKH (uvodno izlaganje Eme Derosi-Bjelajac) i Komisija za međunarodne odnose i suradnju (uvodno izlaganje Melite Singer). U Rezoluciji Osmog kongresa SKH naglašeno je da je izgrađivanje odnosa udruženog rada imperativ i osnovni zadatak članova Saveza komunista. Oni treba da potiču formiranje OOUR-a u kojima će radnici neposrednim samoupravljanjem moći ovladati uvjetima i rezultatima rada. Svakodnevna je potreba boriti se protiv parcijalnih, grupnovlasničkih i ostalih monopola, čija je težnja otuđivanje dohotka radnika. Rezolucija sadrži i određene zadatke komunista u odgoju i obrazovanju, kao i u ostvarivanju stambenih potreba radnika, u informiranju, delegatskom sistemu, u razvijanju unutarpartijskih odnosa, suzbijanju nacionalizma kao kontinuirane opasnosti. Osmi je kongres izabrao Centralni komitet od 131 člana, Statutarnu komisiju od 9 članova i Nadzornu od 11 članova. U CK SKJ birano je 19 članova iz Hrvatske. Za Statutarnu komisiju SKJ 2 člana, a za Nadzornu SKJ 1 član. Predsjednici su tih komisija po položaju članovi takvih tijela u

⁶¹ Nav. dj., knjiga I, 288.

⁶² Isto, 318—319.

SKJ. Za predsjednika Centralnog komiteta izabrana je Milka Planinc, a za sekretara CK SKH Milutin Baltić. Centralni komitet izabrao je Predsjedništvo od 15 članova.

*Važniji plenumi Centralnog komiteta Komunističke partije
Jugoslavije (Saveza komunista Jugoslavije)*

Osim kongresa koji su se u principu održavali svake četiri odnosno pet godina i na kojima su utvrđivani zadaci Komunističke partije Jugoslavije (SKJ) odnosno Komunističke partije Hrvatske (SKH) za razdoblje između dva kongresa, a na kojima su podnijeti izvještaji o tom radu, rad Partije i rukovodstva odvijao se na sjednicama, plenumima i konferencijama. Napad SKP(b) na našu Partiju i Rezolucija Informbiroa, politika KPJ na selu, zakonitost i pravosuđe, antisocijalistički istupi Milovana Đilasa, nedostaci u radu Saveza komunista Jugoslavije, privredne teškoće i reforma, rad Saveza komunista u JNA, štetno djelovanje Službe državne sigurnosti, reorganizacija struktura Centralnog komiteta SKJ i republičkih CK, obustave rada, poremećeni odnosi na nivou Federacije, antisocijalističko i nacionalističko djelovanje u redovima SKJ, bile su važnije točke dnevnog reda brojnih sjednica, plenuma i konferencija Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (SKJ). Na velikom broju tih plenuma donesene su veoma važne, ponekad i historijske odluke za Partiju, koje su kasnije kongresi usvojili i potvrdili. Rješenja o pojedinim pitanjima uvijek su donošena na plenumima a kasnije dostavljena članovima na rasprave, nadopune i usvajanja.

Od velikog broja sjednica, plenuma i konferencija ovdje će biti prezentirani samo oni koji su imali bitnog utjecaja, odnosno reflektirali su se na KPH (SKH). Ovdje je važno napomenuti da za sjednice, odnosno plenuma i konferencije SKJ (KPJ) postoji velik broj pisanih, štampanih materijala, pogotovo od šezdesetih godina nadalje, dok pisanog, štampanog materijala sa sjednica i plenuma Centralnog komiteta SKH ima nešto manje.

Značajniji plenum Centralnog komiteta KPJ održan je 13. travnja 1948. godine. Zbog podržavanja stavova i ocjena iz pisma CK SKP(b) kojim se klevetale KPJ i Josip Broz Tito, i ilegalnog održavanja veza s ambasadorom SSSR-a u Beogradu, Andrija Hebrang i Sreten Žujović isključeni su iz Komunističke partije Jugoslavije.⁵³ U vezi s napadom, odnosno optužbama CK SKP(b) upućenim CK KPJ u Beogradu je održan Prvi plenum 29. lipnja 1948. godine. Na njemu se raspravljalo o Rezoluciji Informbiroa »O stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije« i jednoglasno donijet zaključak da se Rezolucija IB kao i Izjava CK KPJ objave u dnevnoj štampi.⁵⁴

Od 28. do 30. siječnja 1949. godine održan je u Beogradu Drugi plenum CK KPJ. Na dnevnom redu nalazila se problematika sela, odnosno politika KPJ na selu, privredna politika, snabdijevanje, čuvanje i trošenje fondova ishrane itd.

Plenum je konstatirao da je socijalistička izgradnja na takvom nivou da omogućuje brz razvoj zemljoradničkog zadrugarstva i seljačkih radnih za-

⁵³ Izjava CK KPJ u povodu Rezolucije IB »O stanju u KPJ«, Beograd 1948, 27.

⁵⁴ Objavljeno u svim dnevnim listovima republika i partijskim listovima.

druga. Plenum je usvojio i tri rezolucije: Rezoluciju o osnovnim zadacima Partije u oblasti preobražaja sela i unapređenja poljoprivredne proizvodnje; Rezoluciju o tekućim zadacima u oblasti privrede i Rezoluciju o tekućim organizacionim i agitaciono-propagandnim zadacima Partije. Na Plenumu je formiran Organizacioni biro CK KPJ s Josipom Brozom Titom na čelu. Drugi plenum ubrzao je kolektivizaciju što je vidljivo iz statističkih podataka. U Hrvatskoj je bilo potkraj 1948. godine 320 seljačkih radnih zadruga. Provođenjem odluka Drugog plenuma CK KPJ taj se broj povećao na 1085 (podaci Ministarstva poljoprivrede) a prema nekim evidencijama taj je broj bio čak 13.000.⁵⁵

Četvrti plenum CK KPJ održan je u Beogradu od 3. do 4. lipnja 1951. godine. Na Plenumu su podnijeti referati »Za dalje jačanje pravosuđa i zakonitosti.«⁵⁶ i »O nekim pitanjima teorijskog rada Partije.«⁵⁷ Četvrti plenum poznat je i po procesu »deatizacije«. Na njemu su dane smjernice za borbu protiv birokratske samovolje, nezakonitosti u radu pojedinih organa vlasti a naročito pravosudnih organa. Borba za učvršćenje i samostalnost zakonitosti i pravosudnih organa, izgradnja je socijalističke demokracije, koja garantira zaštitu osobnih sloboda i osobne sigurnosti građana. Rezultati, odnosno stavovi ovog Plenuma dobili su svoju artikulaciju u novom krivičnom zakoniku.

Treći (izvanredni) plenum CK SKJ održan je 16. i 17. siječnja 1954. godine. Plenum je raspravljao o antisocijalističkim istupanjima člana IK CK SKJ, sekretara CK SKJ i predsjednika Savezne narodne skupštine FNRJ Milovana Đilasa. U nekoliko svojih napisa — prvi članak štampan je pod naslovom »Nove sadržine« u *Borbi* od 11. listopada 1953, a časopis »Nova misao«⁵⁸ objavio je tekst-novelu »Anatomija jednog morala« (pripreman je tako reći u tajnosti) — Milovan Đilas otvoreno je istupio sa shvaćanjima koja su imala za cilj potpunu likvidaciju rukovodeće uloge Saveza komunista Jugoslavije, a bila su u suprotnosti s ideologijom marksizma i lenjinizma, također i izgradnje socijalizma. Milovan Đilas zastupao je tezu uvođenja višepartijskog sistema, odnosno smatrao je da je uloga Komunističke partije zastarjela i da se izjednačila s masama. Potpuno je ignorirao klasni pristup. Najžešći napad Đilasa bio je usmjeren na »stare revolucionare« koji su po njegovu mišljenju kočničari brzog društvenog razvoja Jugoslavije. Prigovori Josipa Broza Tita i Edvarda Kardelja na Plenumu raskrinkali su pravi smisao Đilasovih istupa i njegovu želju za malograđanskim i buržoasko-liberalističkim tendencijama, koje su vodile jačanju birokratizma i obnovi tek srušenoga klasnog društva. Budući da se Milovan Đilas udaljio od naučnog socijalizma, radničke klase, te svojim napisima u štampi želio razjedinjenost idejnog i organizacionog jedinstva SKJ kao i njegovu likvidaciju, isključen je iz CK, kažnjen posljednjom partijskom opomenom i razriješen svih dužnosti u SKJ.

Đilasovi istupi i ideje doveli su do pomutnje u javnosti i nanijeli štetu SKJ. Njegovom knjigom »Nova klasa« koristili su se svi antisocijalistički i reakci-

⁵⁵ *Dragutin Sali*, Provođenje odluka Drugog plenuma CK KPJ »O zadacima Partije na selu«, Zagreb 1949, 27.

⁵⁶ *Aleksandar Ranković*, »Za dalje jačanje pravosuđa i zakonitosti«, *Partijska izgradnja*, 3/lipanj 1950, 1—26.

⁵⁷ *Milovan Đilas*, »O nekim pitanjima teoretskog rada Partije«, Isto, 27—32.

⁵⁸ Časopis *Nova misao* počeo je izlaziti na početku 1953. godine. Od svoga trinaestog broja, koji je izašao u siječnju 1954. god., fuzionirao se sa časopisom *Nаша stvarnost*.

onarni elementi, svi neprijatelji socijalizma, kojima je bila molitvenik za napad na novu samoupravnu socijalističku Jugoslaviju. Osuda Đilasa, njegova birokratskog liberalizma i anarhizma pridonijela je idejnom i organizacionom jačanju jedinstva SKJ.⁵⁹

Deveti plenum CK SKJ održan je na Brionima 7. prosinca 1957. godine. Osim radnog, Plenum je imao i svečani karakter. Bio je posvećen 20-godišnjici dolaska Josipa Broza Tita za generalnog sekretara KPJ. U drugom dijelu, Plenum je prihvatio izvještaj delegacije koja je u Moskvi prisustvovala proslavi 40-godišnjice oktobarske revolucije. Plenum je pravilno ocijenio istup naše delegacije što nije prisustvovala sastanku 12 komunističkih partija i odbila da potpiše Deklaraciju koja je pozivala na učvršćenje lagersa i što je zadržala stavove koje je prihvatio SKJ. Centralni komitet uputio je pismo organizacijama i članovima SKJ kojim ih obavještava o razlozima zbog kojih delegacija SKJ nije sudjelovala na savjetovanju 12 komunističkih i radničkih partija u Moskvi. Treći plenum CK SKJ održan je u Beogradu 27. studenog 1961. godine. Objektivni društveni uvjeti u kojima djeluje Savez komunista sagledani su u referatu »Aktuelna pitanja dalje idejno-političke i organizacione izgradnje SKJ«, a bio je rezultat analize stanja u dužem vremenskom razdoblju. U referatu je ukazano na još veću potrebu razvoja socijalističkih odnosa u društvu, uključivanjem radnih ljudi u rješavanje svih društvenih pitanja i problema, proširenjem prava i slobode. Borba protiv raznih deformacija, birokracije i etatizma mora biti svakodnevna i konkretna. Onima koji ne stoje na toj liniji — rečeno je na Trećem plenumu — nema mjesta u Savezu komunista. Uzimajući riječ Josip Broz Tito kritizirao je neke komuniste na rukovodećim mjestima zbog slabosti koje su došle do izražaja posljednjih godina.

U tom smislu donesen je i zaključak da se materijali Trećeg plenuma dostave osnovnim organizacijama SK. Idejno uzdizanje najvažniji je zadatak SK. Što se tiče međunarodnih odnosa, Treći plenum se nije suglasio s ocjenama XII (XIII) kongresa KPSS, a koje se odnose na razvoj Jugoslavije i politiku Saveza komunista Jugoslavije. Proširena sjednica CK SKJ održana je pod predsjedništvom generalnog sekretara SKJ Josipa Broza Tita u Beogradu od 15. do 16. ožujka 1962. godine. Na sjednici su analizirane slabosti i nedostaci u radu Saveza komunista. Također su predložene mjere za uklanjanje slabosti u političkom, ekonomskom, ideološkom i organizacionom radu. Naglašena je društveno-politička odgovornost rukovodećih organa u republikama i Federaciji. U drugoj polovici 1961. i u 1962. godini iznenada su nastupile recesija i privredne teškoće, stagnacija i pad proizvodnje (stopa rasta industrijske proizvodnje pala je sa 17,6% u 1958/59. na 4,1% u 1960/61, poljoprivredni plan podbačen je za 19% u odnosu na 1959. godinu). Nastale deformacije bile su najvidljivije u osobnim dohocima koji su u 1961. god. porasli za 23%, a produktivnost rada za samo 3,4% u istoj godini. U takvoj privrednoj i društvenoj situaciji Josip Broz Tito održao je 3. travnja 1962. godine sjednicu IK CK SKJ na kojoj je odlučeno da se partijskom članstvu uputi pismo, kojim se od njega zahtijeva da otpočne akciju otklanjanja političkih (društvenih) i privrednih teškoća. Pismom je započela borba protiv bogaćenja privatnika, birokracije, a također i protiv neprekidnog porasta osobnih dohodaka koji nisu bili rezultat rada i produktivnosti.

⁵⁹ *Dragan Marković i Savo Kržavac, Liberalizam od Đilasa do danas, Beograd 1978, knjiga I i II.*

U prvoj točki dnevnog reda analizirani su dotadašnji rezultati u provođenju odluka Osmog kongresa SKJ i daljnji aktualni zadaci komunista. U podnijetom referatu akcent je bio na zadacima komunista u unapređivanju privrednih i društveno-ekonomskih odnosa.⁶⁰ U diskusiji je velika pažnja posvećena akcijama savladavanja tadašnjih privrednih problema. Članovi CK SKJ upoznati su i s radom SK u Jugoslavenskoj narodnoj armiji. Odlukom o organizacionoj strukturi SK i načinu izbora u JNA imenovano je Opunomoćstvo CK SKJ za organizaciju SK u armiji od 33 člana. Za političkog sekretara postavljen je Ivan Gošnjak.

Zadatak Trećeg plenuma CK SKJ održanog u Beogradu od 25. do 26. veljače 1966. godine bio je da ocijeni borbu SKJ u provođenju privredne reforme. Uvodnu riječ dao je Josip Broz Tito koji je naglasio da ovaj Plenum ima veliku važnost za razvoj i rad komunista u fazi privredne i društvene reforme. »Naši radni ljudi očekuju od nas, naročito od ovog Plenuma — istakao je drug Tito — da jedanput zauvijek sprovedemo ono o čemu govorimo i što je sadržina naših odluka, tako da se naše riječi poklapaju sa djelima. Mi smo to obećali na Osmom kongresu SKJ.«⁶¹

Četvrti plenum CK SKJ održan je 1. srpnja 1966. godine na Brionima. Na dnevnom redu Plenuma bili su problemi vezani uz štetno djelovanje Službe državne sigurnosti i refleksije toga djelovanja na razvoj samoupravljanja. Uvodnu riječ o tom problemu dao je Josip Broz Tito: »Molim vas da me razumijete, ja ne govorim o državnoj bezbjednosti kao cjelini; ogromna većina kadrova tamo su odlični ljudi. Ja govorim o pojedincima koji su se osilili, koji su stvorili vlast nad ljudima, vlast nad Savezom komunista, vlast nad našim društvom. Te negativne deformacije su prodrle dalje, do preduzeća, fabrika, u razne društvene organizacije, svugdje. Zašto smo mi u preduzećima imali toliko raznih žalbi? Baš zbog toga što su neki organi dolje mislili da je njihovo da oni kontrolišu, određuju, da oni ocjenjuju javno mnijenje, što nije njihova stvar. Na ovom plenumu, drugovi, radi se o jednom krupnom pitanju — o ozdravljenju naše Partije, odvajanju unutrašnje bezbjednosti od Partije, a ne kao što je do sada bilo da se to pobrkalo, da je unutrašnja bezbjednost prejašila Partiju. O tome je sada riječ. To je, drugovi i drugarice, historijski trenutak kada moramo učiniti sve, pogledati činjenicama otvoreno u oči i donijeti takve zaključke koji će biti na korist, a ne na štetu našeg daljeg razvitka i našeg prestiža u spoljnom svijetu. Mi smo toliko jaki da možemo gledati činjenicama u oči i donositi dalekosežne odluke koje će omogućiti našoj zemlji, našem narodu da brže ide naprijed.«⁶²

Politička aktivnost SKJ poslije Četvrte sjednice i reorganizacija rukovodećih organa bila su pitanja koja su raspravljena na Petoj sjednici CK SKJ održanoj od 4. do 6. listopada 1966. godine. Na sjednici je umjesto Izvršnog komiteta i Sekretarijata izabrano Predsjedništvo od 35 članova i novi Izvršni komitet od 11 članova. To je bilo operativno političko tijelo. Na Petoj sjednici, umjesto dosadašnjeg naziva generalni sekretar, uveden je naziv predsjednik SKJ. Za prvog predsjednika SKJ izabran je Josip Broz Tito. U završnoj riječi na

⁶⁰ *Mijalko Todorović*, Aktuelni zadaci u daljem razvitku privrednog sistema i društveno-ekonomskih odnosa. Drugi plenum CK SKJ, Beograd 1965, 121.

⁶¹ Treći plenum CK SKJ, Aktuelni problemi borbe SKJ u sprovođenju reforme. Beograd 1966, 9.

⁶² Četvrti plenum CK SKJ, *Komunist*, 1966, 101, 10.

sjednici predsjednik SKJ naglasio je da je idejni rad glavni zadatak Saveza komunista i da ga je potrebno odvojiti od upravljanja. Važnost i dalekosežnost odluka Četvrtog plenuma, razrada tih odluka na svim nivoima, od komiteta do ustanova i poduzeća, pokazala je kolika je historijska važnost tih odluka donesenih na Brionima, istakao je Josip Broz Tito. Centralni komitet je na Petoj sjednici izabrao Mijalka Todorovića za sekretara Izvršnog komiteta, a Aleksandra Rankovića isključio iz članstva Saveza komunista Jugoslavije. Pod predsjedništvom predsjednika SKJ u Beogradu je održana Deveta sjednica CK SKJ 16. srpnja 1968. godine. Na njoj je CK prihvatio reorganizaciju u strukturi, formama organiziranja i načinu djelovanja političkog centra SKJ. Najviši forum između dvaju kongresa bila bi Konferencija SKJ, rukovodeći organ SKJ je Predsjedništvo koje bi imalo Sekretarijat kao Izvršni odbor, i bilo birano jednakom zastupljenošću republika i pokrajina.

Četvrtog veljače 1969. godine održana je Dvanaesta sjednica CK SKJ. Aktualna pitanja ostvarivanja ravnopravnosti među narodima i narodnostima, a sve u vezi s nacionalističkim istupima na Kosovu i u Tetovu, bile su teme rada te sjednice. Na sjednici je u zaključcima istaknuto da se »Savez komunista zalaže za slobodu nacionalnog opredjeljivanja, za slobodno manifestovanje svih nacionalnih interesa, kao i za takve odnose u društvu koji samoupravljanjem u društveno-političkim zajednicama mješovitog nacionalnog sastava pružaju svakom narodu i narodnosti maksimum mogućnosti za nesmetano, neposredno, suvereno i samostalno ostvarivanje tih interesa, oslanjajući se, također, na udružene napore cijele jugoslovenske društvene zajednice«.

U Zagrebu je od 15. do 19. prosinca 1969. godine održana Sedma sjednica Predsjedništva SKJ. Aktivnost Saveza komunista Jugoslavije bila je glavna točka dnevnog reda. U usvojenim zaključcima istaklo se da »konfliktne situacije i obustave rada u uslovima izgradnje našeg samoupravnog socijalizma po pravilu nisu usmerene na ukidanje samoupravnih produkcionih odnosa, već su pretežno izraz socijalnih konflikata i bitno se razlikuju od štrajkova u kapitalističkom sistemu koji su usmereni na smanjenje osnovnih produkcionih odnosa«.

Prva konferencija SKJ održana je u Beogradu od 29. do 31. listopada 1970. godine. Bio je to najveći partijski zbor komunista Jugoslavije poslije Devetog kongresa SKJ, a bio je posvećen političkoj situaciji u zemlji, razvoju socijalističkih odnosa u poljoprivredi i na selu. U zaključcima te konferencije skrenuta je pažnja na poteškoće koje nastaju u odnosima na nivou Federacije, a koji onemogućuju samoupravni socijalistički razvoj. Osim toga, istaknuta je daljnja potreba razvoja samoupravne koncepcije komune i funkcioniranja samoupravnog mehanizma, ravnopravnost naroda i narodnosti, odgovornost republika i pokrajina za politiku zajednice i na kraju izgrađivanje federacije u funkciju državnosti i suverenosti svake republike i pokrajine. Razvitak samoupravnih odnosa na selu, istaknuto je na Konferenciji, bitan je preduvjet za razvitak proizvodnih snaga, produktivnosti rada, stabilizaciju tržišta i porast životnog standarda. Predsjedništvo SKJ na sjednici od 2. lipnja 1971. godine donijelo je zaključke o izgradnji i daljnjem razvoju općenarodne obrane. U njima se, kao obveza svih, ističe potreba daljnjeg područstvljavanja općenarodne obrane i njezino inkorporiranje u društveno-politički i ekonomski sistem. Zadatak je svih komunista što veća angažiranost u jačanju bratstva i jedinstva, ravnopravnosti naroda i narodnosti, u afirmaciji i jačanju općenarodne obrane.

Na inicijativu Josipa Broza Tita a pod predsjedništvom Staneta Dolanca održana je od 1. do 2. prosinca 1971. godine u Karađorđevu Dvadeset prva sjednica Predsjedništva SKJ.

Uvodnu i završnu riječ na sjednici dao je predsjednik Saveza komunista Jugoslavije, koji se kritički osvrnuo i osudio antisocijalističko, anarholiberalističko i nacionalističko djelovanje u redovima članova SKJ, a što je naročito došlo do izražaja u SR Hrvatskoj. U vezi s djelovanjem kontrarevolucionarnih grupa u SR Hrvatskoj Josip Broz Tito je naglasio: »Nemojmo sada, kada je u Savezu komunista Hrvatske situacija složena, da ga ostavimo samog. Mi SKH moramo pomoći [...]«

Na sjednici je iznesen stav da je šovinizam u snažnoj ekspanziji i da je stjegonoša antikomunističkih i birokratsko-tehnokratskih snaga, snaga koje su nosioci nacionalizma i protivnici samoupravljanja. Na 21. sjednici ukazano je puno povjerenje Centralnom komitetu SKH da će upotrijebiti sve snage u borbi za suzbijanje nacionalizma i ostalih antisamoupravnih, ideoloških i političkih tendencija. Rezimirajući rad 21. sjednice Predsjedništva možemo konstatirati da je ona bila odlučan obračun sa snagama koje nisu na liniji politike SKJ i njegova jedinstva. Nacionalizam i šovinizam doživjeli su težak udarac. Dvadeset i prva sjednica uvjetovala je niz kadrovskih promjena u partijskim rukovodstvima Hrvatske (Srbije, Slovenije, Makedonije).

Treća konferencija SKJ održana je od 6. do 8. prosinca 1972. godine u Beogradu. Uvodnu riječ na Konferenciji dao je Josip Broz Tito. Konferencija je bila u znaku referata »Borba Saveza komunista za socijalističku usmerenost i aktivno učesće mlade generacije u razvoju samoupravnog socijalističkog društva«. U završnoj riječi predsjednik Josip Broz Tito naglasio je da će mlada generacija u SKJ dostojno obavljati ulogu avangarde radničke klase. U Rezoluciji Treće konferencije SKJ usvojeno je:

- da pojačana borba za socijalističku usmjerenost mlade generacije na pozicijama revolucije i samoupravnog socijalizma ima dalekosežno značenje za kontinuitet revolucije i za neprekidno razvijanje socijalističke prakse;
- da je jačanje odlučnog utjecaja ideologije i politike Saveza komunista na opredjeljenja i akcije omladine, a protiv djelovanja antisocijalističkih i anti-samoupravnih snaga, jedno od bitnih pitanja reformiranja, revolucionarne obnove i jačanje vodeće uloge Saveza komunista u društvu;
- da su aktivno i stvaralačko sudjelovanje omladine [...] dosljednije ostvarivanje odluka Devetog kongresa SKJ — dobili jasan smjer ustavnim reformom, odlukama Drugog kongresa samoupravljača, zaključcima 21. sjednice Predsjedništva SKJ, i Akcionim programom Druge konferencije, a Pismom predsjednika SKJ i Izvršnog biroa Predsjedništva postale sadržaj odlučne društvene akcije i neposredne prakse najšireg članstva Saveza komunista, radničke klase i radnih ljudi.⁶³

Od 10. do 12. svibnja 1973. godine održana je u Beogradu Četvrta konferencija SKJ. Konferenciju je po ovlaštenju predsjednika SKJ otvorio Stane Dolanc, koji je i pročitao poruku Josipa Broza Tita sudionicima Konferencije. Rad Konferencije bio je usmjeren na izvještaj o radu SKJ između Druge i Četvrte konferencije kao i na aktivnost članova SK na provođenje akcionog programa. Stane Dolanc je naglasio da je Dvadeset i prva sjednica Predsjedništva SKJ

⁶³ Treća konferencija SKJ, Beograd 1972, 414.

dala dragocjena iskustva i važne smjernice za daljnji rad Saveza komunista. Zapravo, akcent je na kontinuiranoj borbi sa svim antisocijalističkim i antisamoupravnim snagama koje su u suprotnosti s linijom Saveza komunista Jugoslavije. Uvodno izlaganje na Trinaestoj sjednici Predsjedništva CK SKJ održanoj 9. lipnja 1975. godine podnio je dr Vladimir Bakarić. U referatu dra Vladimira Bakarića analizirani su postignuti rezultati u ostvarivanju koncepcije društvene samozaštite. Zaštita socijalističkog samoupravnog društva, ustavnog poretka, samoupravnih i ostalih prava radnih ljudi, zaštita društvene i posebne imovine smisao su društvene samozaštite. Nosioци su te zaštite i njezina funkcioniranja i rezultata sami radni ljudi i građani naše zemlje. Na prijedlog predsjednika CK SKJ, usvojen na Sedamnaestoj sjednici 30. ožujka 1976, predsjednik SKJ Josip Broz Tito sazvao je Treću sjednicu CK SKJ za 17. travnja 1976. u Beogradu. Na sjednici su razmotreni neposredni zadaci SK u borbi za daljnji razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-političkih odnosa u udruženom radu.

Uvodno izlaganje podnio je Roman Albreht. O nekim društveno-političkim shvaćanjima i osnovnim idejama na kojima se bazira Nacrt zakona o udruženom radu referirao je Edvard Kardelj. Istakao je da taj zakon rješava dva centralna pitanja koja se povijesno neprekidno postavljaju pred socijalističku praksu. Prvo, Zakon [...] daje mogućnosti i sredstva, savladava suprotnosti suvremene socijalističke prakse, koja je izražena u odnosu između radne snage — radnika i rada na radnom mjestu, s jedne, i radnika kao nosioca ekonomske i političke vlasti nad društvenim kapitalom s druge strane. Drugo je pitanje, kakav je zakon o udruženom radu potreban samoupravnom socijalističkom društvu.

Da Trećoj sjednici CK SKJ doneseni su zaključci o neposrednim idejno-političkim zadacima SKJ u borbi za daljnji razvoj socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa u udruženom radu.⁶⁴

Važniji plenumi i sjednice Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (Saveza komunista Hrvatske)

Osim materijala s kongresa KPJ/SKJ i KPH/SKH koji daju iscrpne podatke o radu između dvaju kongresa, potrebne historičaru za proučavanje povijesti Partije, drugi su važan faktor za proučavanje i praćenje rada Partije materijali s plenuma, sjednica i konferencija.

Razdoblje od 1945. do 1978. godine bilo je bogato ekonomskim problemima, devijacijama u strukturi, ideološkim skretanjima, prodorom nacionalizma itd. što je s uspjehom riješeno. Svi ti događaji i problemi vjerno su registrirani u zapisnicima tih sjednica, plenuma i konferencija. Rad partijskog rukovodstva moguće je pratiti i prema dnevnoj štampi. Manji broj materijala s tih sjednica nije publiciran te tako nije dostupan historičarima za proučavanje.

Ovdje su prezentirani po osobnom izboru plenumi i sjednice KPH/SKH koje su imale odnosno isticale organizacijska i strategijska pitanja iz Programa SKJ, neobično važna za rad i djelovanje KPH/SKH.

⁶⁴ Treća sjednica Centralnog komiteta SKJ, Beograd 1976.

Na izvanrednom plenarnom zasjedanju Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske održanom u Zagrebu 10. rujna 1950. god. podnesen je izvještaj Političkog biroa CK KPJ, koji je jednoglasno prihvaćen. Na zasjedanju je donesena Rezolucija o razotkrivanju neprijateljske agenture Informbiroa u redovima CK KPH u kojoj su bili Rade Žigić, Duško Brkić i Stanko Čanica Opačić. Oni su nakon napada IB na Jugoslaviju radili protiv linije Partije i Centralnog komiteta. U Rezoluciji su istaknute njihove štetne djelatnosti: anti-patriotizam, rušenje bratstva i jedinstva Hrvata i Srba, borba protiv izvršenja plana, razni oblici privredne sabotaže, informbiroovska agentura itd. Zbog tih nepravilnosti i nedjela Plenum CK KPH isključio ih je iz Komunističke partije kao neprijatelje socijalističke izgradnje Jugoslavije.

Deseti plenum CK SKH održan je 23. veljače 1954. u Zagrebu. Na plenumu se raspravljalo o političkim problemima, provođenju odluka šestog kongresa SKJ, Brionskog plenuma i Trećeg plenuma SKJ. Referat o toj problematici podnio je Zvonko Brkić, organizacioni sekretar CK SKH, koji je istakao da provođenje odluka i stavova CK SKJ i SKH nailazi na otpore pojedinih struktura. Otpori se osjećaju i pri provođenju privrednih mjera. Osjeća se jačanje lokalističkih i partikularističkih interesa. Politički sekretar CK SKH dr. Vladimir Bakarić naglasio je na plenumu da je najvažniji zadatak komunista borba za nove društvene odnose i socijalističku demokraciju. U Zagrebu je 12. travnja 1957. godine održan Treći plenum Centralnog komiteta SKH, na kojem se raspravljalo o aktualnim društveno-političkim i ekonomskim odnosima i ideološkom radu. Plenum je naglasio da je nužno proširiti i razvijati marksističko obrazovanje kako bi članovi SK, poznavanjem osnovnih zakonitosti društvenog razvitka, mogli ocjenjivati složene unutrašnjopolitičke uvjete i posebno odnose u socijalističkom radničkom pokretu. Referat o ideološko-političkim pitanjima podnio je Nikola Sekulić.⁶⁵

Četvrti plenum CK SKH održan je 30. i 31. listopada 1962. godine u Zagrebu. Provođenje zaključaka Četvrtog plenuma CK SKJ (referat Anke Berus) i aktualni privredni problemi (referat Zvonka Brkića) bili su na dnevnom redu Četvrtog plenuma CK SKH. Plenum je u cijelosti prihvatio referate Anke Berus i Zvonka Brkića te konstatirao da su oni izraz objektivnog sagledavanja dotadašnjeg socijalističkog razvitka naše republike. Industrijska proizvodnja u prvih devet mjeseci 1962. godine porasla je za 8% a izvoz je povećan za 31%. Tako ostvareni rezultati treba da budu poticaj daljnjem ulaganju napora za socijalistički razvitak naše zemlje. Plenum je za organizacionog sekretara CK SKH izabrao Marijana Cvetkovića.⁶⁶

Petnaestoga prosinca 1962. godine u Zagrebu je održana Treća plenarna sjednica CK SKH. Na prijedlog dra Vladimira Bakarića Plenum je usvojio da sjednici prisustvuju i u radu sudjeluju sekretari kotarskih komiteta, zatim neki predsjednici narodnih odbora i sekretari općinskih komiteta koji nisu članovi CK, kao i drugovi koji rade na temama koje su na dnevnom redu. Na plenumu je, uz ostalo, zaključeno:

— komunisti se treba još više da zalažu na rješavanju problema našega društveno-ekonomskog i političkog razvitka,

⁶⁵ Plenumi Centralnih komiteta SK republika. Treći prošireni plenum CK SKH, Beograd 1957.

⁶⁶ Četvrti plenum Centralnog komiteta SKH, Zagreb 1962.

— forumi i organizacije SK treba da se sistematski i organizirano brinu o neprekidnom idejnom i političkom osposobljavanju svih komunista, adekvatno stupnju snaga općega društvenog, demokratskog razvitka,

— društveno-ekonomski, politički i kulturni razvoj zahtijeva nužnu obradu i marksističku analizu, sociološke, ekonomske i druge znanstvene studije, radi razvitka naše teorijske misli kao i prikladnijeg idejno-političkog i društveno-ekonomskog obrazovanja komunista i ostalih građana,

— osnovna organizacija predstavlja samo jedan od oblika djelovanja i rada komunista, te ostale oblike rada treba primjenjivati ovisno o sastavu članstva i problemima koji se raspravljaju,

— u politici prijema novih članova u SK treba polaziti od činjenice da je SK organizacija najaktivnijih, svjesnih i idejno uzdignutih društvenih radnika svjesno angažiranih u izgradnji socijalizma. Primjena takvih kriterija onemogućit će ulazak u SK karijeristima koji žele ostvariti svoje osobne interese,

— uloga organizacija i članova SK u sadašnjoj etapi socijalističke izgradnje zahtijeva i odgovarajuću kadrovsku politiku. Punu podršku treba dati školovanju i osposobljavanju kadrova s radnog mjesta.

Peti plenum CK SKH održan je u Zagrebu 1. veljače 1963. godine. Aktualni idejno-politički problemi, razvoj samoupravljanja, porast produktivnosti, raspodjela dohotka, a naročito princip nagrađivanja prema radu bili su na dnevnom redu Plenuma. Uvodni referat o tim pitanjima i zadacima komunista podnio je Nikola Sekulić. Plenum je naglasio aktivnost članova SK koja mora biti usmjerena na ona područja gdje se rješavaju životni problemi radnih ljudi i građana.⁶⁷

Osmi plenum CK SKH održan je 29. siječnja 1965. godine. U pripremama za Peti kongres SKH (26–29. IV 1965) stavljen je akcent na uključenje republičke privrede u međunarodnu podjelu rada. Na Plenumu su utvrđeni, u skladu sa statutarnim promjenama, kriteriji i način kandidiranja u organe SK.

Druga plenarna sjednica CK SKH održana je 21. rujna 1965. godine. Raspravljala je o ostvarivanju privredne reforme i stvaranju uvjeta za kvalitetan razvoj privrednih i društvenih odnosa i razvoj samoupravljanja. Velike privredne obveze prema inozemstvu, niska produktivnost, elementarne nepogode, ograničenja investicione potrošnje i deviznih sredstava za uvoz repromaterijala problemi su koji zahtijevaju aktivnost svih građana republike, pogotovo članova SK, a o tome ovisi ostvarenje privredne reforme, naglašeno je na Drugoj plenarnoj sjednici CK SKH.

Peti plenum CK SKH održan je 22. rujna 1966. godine. Donio je zaključak da je potrebno provesti reorganizaciju Službe sigurnosti, budući da nije u skladu s društvenim sistemom socijalističkih odnosa. Plenum je pred članove SK postavio ove zadatke:

— kadrovsko osposobljenje SK za vodeću idejno-političku ulogu u sistemu samoupravljanja,

— demokratizacija kadrovske politike u SK,

— javnost rada, bitnost djelovanja SK,

— rad CK kao kolektivnog tijela s kolektivnom i individualnom odgovornošću.

Šesti plenum CK SKH (26. rujna 1966. godine) prihvatio je odluku o reorganizaciji Centralnog komiteta. Provedena je podjela posla između Predsjedništva CK (koordinator i predlagatelj rada) i Izvršnog komiteta (izvršni organ). Te organizacione promjene imale su za cilj da aktiviraju čitavo članstvo SK i da neutraliziraju centralistički način rukovođenja, koncentraciju odlučivanja u pojedinim organima i odvojenost od članstva. Za prvog predsjednika Predsjedništva CK SKH izabran je dr. Vladimir Bakarić, a za sekretara IK CK SKH Mika Tripalo.

Od 19. do 20. travnja 1967. godine u Zagrebu je održan Sedmi plenum CK SKH. Na njemu se raspravljalo o »Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«, o pokrenutim mjerama za utvrđivanje odgovornosti potpisnika Deklaracije, kao i nacionalističkim istupima u privredi i historiografiji. Deklaraciju o jeziku potpisalo je 70 članova SKH od kojih su 34 kažnjena, a 10 od njih isključeni iz članstva SK. Deklaracija o jeziku bila je usmjerena protiv bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije, naglašeno je na Sedmom plenumu CK SKH. Uvodno izlaganje podnio je predsjednik CK SKH dr. V. Bakarić, referat »O nekim problemima međunacionalnih odnosa i političkim implikacijama Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika« Mika Tripalo, a Izvještaj komisije Predsjedništva i IK CK SKH o poduzetim mjerama u vezi s Deklaracijom Pero Pirker.⁶⁸

Na Jedanaestoj plenarnoj sjednici (11. siječanj 1968) CK SKH razmatran je i usvojen izvještaj o radu Izvršnog komiteta CK SKH. U izvještaju su obuhvaćena sva pitanja kojima se IK u proteklom periodu bavio i stavovi koje je zauzimao. Na prvom mjestu dana je ocjena dosadašnje reorganizacije i reforme SK, uz naznaku bitnih smjerova daljnje sadržajne orijentacije. Istaknute su i politički kvalificirane neke pojave za vrijeme prošlogodišnjih skupštinskih izbora. U raspravi je naglašeno da se reorganizacija SK sastoji u traženju najboljih putova da se u načinu i metodi rada SK izrazi kao politička i društvena snaga koja će unutar samoupravnog sistema svojom akcijom i političkim djelovanjem osigurati odlučan utjecaj radničke klase na sva bitna kretanja u našem društveno-ekonomskom i političkom životu. Na Plenumu je zaključeno da vjerske zajednice nemaju pravo političkog djelovanja.

Na Trinaestoj plenarnoj sjednici CK SKH (12. srpnja 1968) članovi CK SKH izrazili su nezadovoljstvo zbog pokušaja da se ponovo diskutira o problemima čiji je način rješavanja određen u već usvojenim Smjernicama Predsjedništva i IK CK SKJ. Članovi se nisu složili s tvrdnjama — koje su se čule u najvišim službenim organima — da je u privredi sve u redu, da nema razloga za uznemirenost. Po njihovoj ocjeni, to je izraz nastojanja da se zaustavi efikasno provođenje Smjernica.

Četrnaesta plenarna sjednica CK SKH (26. studeni 1968) prihvatila je zahtjev svih općinskih konferencija SKH i Kadrovske komisije CK SKH da se Josip Broz Tito izabere za predsjednika SKJ. Također je prihvaćen prijedlog da se dr. Vladimir Bakarić izabere ponovo za predsjednika CK SKH, a Mika Tripalo za sekretara IK CK SKH.

Ustavni amandmani i njihova realizacija bili su tema Osamnaeste plenarne sjednice (9–10. ožujka 1971). Uvodno izlaganje o promjenama u političkom sistemu i funkcijama federacije podnijela je Milka Planinc, koja se posebno

⁶⁸ Sedmi plenum CK SKH, O međunacionalnim odnosima. Zagreb 1967, 106.

osvrnula na odnos republika—federacija, te promjene koje postoje u republičkom ustavu i promjene koje predstoje u republičkom sustavu i kompetencijama republike.

Dr Vladimir Bakarić, predsjednik Centralnog komiteta SKH, i Mika Tripalo, sekretar Izvršnog komiteta CK SKH, podnijeli su ostavke na svoje dužnosti zbog odlaska na dužnost u Izvršni biro Predsjedništva SKJ. Ostavke su prihvaćene na sjednici održanoj 28. ožujka 1969. godine. Na istoj sjednici CK SKH izabrao je za Predsjednika CK SKH dr Savku Dapčević-Kučar, a za sekretara Izvršnog komiteta CK SKH Peru Pirkeru.

Centralni komitet SKH donio je odluku o daljnjoj aktivnosti u provođenju odluka Devetog kongresa SKJ. Uvodno izlaganje podnio je dr Dušan Dragosavac. CK donio je i Odluku o načinu biranja članova Konferencije SKH. Informiranost svih organizacija SK, reorganizacija Službe sigurnosti, neophodna analiza unutarnjih odnosa u organizacijama udruženog rada i nemiješanje organa SUP-a u njihove poslove potrebni su, naglašeno je na sjednici IK CK SKH održanoj 12. srpnja 1966. godine.

Na sjednici IK CK SKH (26. svibnja 1969), raspravljajući o nekim karakteristikama idejnih strujanja u književnim časopisima, dr Dušan Dragosavac naglasio je da IK nije imao pretenzije da daje kompleksne ocjene o negativnim i pozitivnim napisima u književnoj periodici, već se uglavnom zadržao na pojavama nacionalističkih skretanja. Uz »Hrvatski književni list« — čija je idejno-politička orijentacija potpuno neprihvatljiva, pa stoga je tretiran odvojeno od ostalih književnih časopisa — predmet diskusije bili su i neki napisi u časopisima »Kolo«, »Kritika«, »Dometi«, »Dubrovnik« i »Telegram«. IK CK SKH izrazio je mišljenje da bi na takve ekstremne nacionalističke istupe trebalo odmah reagirati, a što su učinile samo redakcije dnevnih listova i RTV-Zagreb. Na sjednici su postavljena i pitanja odgovornosti članova SK u redakcijama književnih časopisa i njihovog utjecaja, te donesen zaključak za čvršće i kontinuirane kontakte s komunistima u časopisima. Grupacija ekstremnih nacionalista malobrojna je, ali vrlo agresivna i zato se ne može ne reagirati na njihove istupe. Sutnjom i nezauzimanjem stavova u SK sputavaju se zapravo oni koji bi se inače mogli javljati u idejnim bitkama na tom području.

U Zagrebu je 15—17. siječnja 1970. održana Deseta sjednica CK SKH na kojoj je izgrađena i usvojena politička platforma djelovanja SKH u narednom razdoblju. Na sjednici su analizirane osnovne tendencije političkih kretanja, posebno nacionalizam i unitarizam, te serije članaka dra Miloša Žanka, potpredsjednika Savezne skupštine, objavljene u *Borbi* s tezom da nacionalizam u Hrvatskoj raste, da nacionalisti slobodno djeluju, odnosno da rukovodstvo SKH ne vodi borbu protiv nacionalizma. Stavovi izneseni u tako neobično oštrom tonu početak su političke konfrontacije i diferencijacije ne samo u Hrvatskoj nego i Jugoslaviji. Uvodni referat na sjednici podnijela je dr Savka Dapčević-Kučar. Na Desetoj sjednici oštro je odbačena kritika koja optužuje hrvatsko političko rukovodstvo za koketiranje s nacionalizmom, odbačena je teza da je hrvatski nacionalizam glavno pitanje u Hrvatskoj i ukazano je na potrebu reorganizacije SK.

Posebno su u oštrom tonu izneseni zahtjevi za rješavanjem: statusa državnog kapitala, povećanja udjela proizvođača u raspodjeli nacionalnog dohotka, mijenjanja deviznog režima, uklanjanja statusa pojedinih banaka i reeksportera.

Stavovi Desete sjednice CK SKH primljeni su s nepovjerenjem u ostalim republikama, jer su bez dogovora i usklađivanja stavova javno izneseni pogledi i oštri zahtjevi kako rješavati neka pitanja daljnjeg razvoja Socijalističke Republike Jugoslavije.⁶⁹

Predsjednik CK SKJ Josip Broz Tito prisustvovao je u Zagrebu 4. srpnja 1971. godine zatvorenoj sjednici IK CK SKH, i tom prilikom ukazao na kontrarevoluciju i nacionalizam te osudio djelatnost Matice hrvatske.

Od 30. studenog do 1. prosinca 1971. godine održana je sjednica IK CK SKH kojoj je prisustvovao i predsjednik Josip Broz Tito. Na sjednici je razmatrano negativno političko stanje u Hrvatskoj. Analizirani su i uzroci štrajka na Zagrebačkom sveučilištu, koji nisu naišli na dovoljno snažan otpor u rukovodstvu SK Hrvatske.

Dvadeset i treća sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske održana je 12. i 13. prosinca 1971. god. Na sjednici su doneseni ovi zaključci: Centralni komitet SKH u cijelosti prihvaća stavove i ocjene druga Tita sa sjednice Izvršnog komiteta CK SKH, njegovo uvodno i završno izlaganje kao i zaključke Dvadeset i prve sjednice Predsjedništva SKJ. Centralni komitet SKH utvrdio je da je došlo do razilaženja u radu na Dvadesetoh i Dvadeset i drugoh sjednici CK SKH i Četvrtoh sjednici Konferencije SKH, pogrešnog interpretiranja i iskrivljavanja politike Saveza komunista Hrvatske kao i zapostavljanja načela partijskog života — demokratskih odnosa, konstruktivne kritike, samokritike i odgovornosti komunista, a posebno onih na rukovodećim položajima. To sve dovelo je do pojave liderstva i frakcionaštva i u krajnjoj liniji do odvajanja Saveza komunista od radničke klase. Danom analizom i kritikom, zahtjevima brojnih organizacija i foruma SKH pokrenulo se pitanje odgovornosti pojedinih rukovodećih ljudi za nastalu situaciju. Centralni je komitet SKH stoga prihvatio ostavke na rukovodeće funkcije i na članstvo u Centralnom komitetu SKH: predsjednika Centralnog komiteta SKH dr Savke Dapčević-Kučar, sekretara Izvršnog komiteta CK SKH Pere Pirkerera, člana Izvršnog komiteta CK SKH Marka Koprte i člana CK SKH Janka Bobetka. Centralni komitet prihvatio je izjavu Mike Tripala da podnosi ostavku na funkciju člana Izvršnog biroa i člana Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije.^{69a}

Pod predsjedništvom Milke Planinc održana je 20. siječnja 1972. godine u Zagrebu Dvadeset i peta sjednica CK SKH na kojoj je razmatran izvještaj o provođenju zaključaka Dvadeset i prve sjednice Predsjedništva SKJ i Dvadeset i treće sjednice CK SKH. Na sjednici su zacrtani naredni zadaci SKH: — realizacija ustavnih amandmana i stvaranje novih odnosa u udruženom radu, borba za nacionalnu ravnopravnost, borba za socijalističku demokraciju i daljnji demokratski razvoj odnosa u SK, jačanje idejnog rada u SK kao osnovne pretpostavke za akciono i idejno jedinstvo. Na sjednici su provedene kadrovske promjene u organima SKJ i SKH. Za članove predsjedništva SKJ predloženi su Jure Bilić, Milutin Baltić i Josip Deželin, a za nove članove CK SKH: Marko Bezer, Luka Bročilo, Stipe Šušvar, Ivo Perišin, Ivica Račan i Petar Fleković.

Glavna tema rasprave Dvadeset osme sjednice CK SKH, održane 8. svibnja 1972. godine, bio je izvještaj Komisije CK o prodoru nacionalizma u SR

⁶⁹ Deseta sjednica Centralnog komiteta SKH, Zagreb 1970.

^{69a} Govori druga Tita, Zagreb 1971.

Hrvatskoj. Centralni komitet SKH jednoglasno je usvojio izvještaj Komisije, koja je ispitivala stanje u SKH nakon prodora nacionalizma i frakcionaštva, i donijela odluku da se dr Savka Dapčević-Kučar, Mika Tripalo, Pero Pirker i Marko Koprtla isključuju iz SK, smatrajući da su oni najodgovorniji za takvo stanje u SKH.⁷⁰

Devetog siječnja 1974. godine održana je zajednička sjednica Izvršnog komiteta i Komisije CK SKH za društveno-ekonomske odnose u privredi. Uvodno izlaganje podnio je dr Dušan Dragosavac, koji je naglasio da je izrada odgovarajuće ekonomske politike, izgradnja privrednog sistema odgovoran zadatak koji nameće posebne dužnosti ekonomistima od kojih se očekuje daljnja razrada tekuće i razvojne ekonomske politike.

Za višednevnog boravka u Zagrebu (26–30. rujna 1977) Josip Broz Tito vodio je razgovore sa članovima Predsjedništva CK SKH. Predsjednik CK SKH Milka Planinc i ostali politički rukovodioci obavijestili su ga o društveno-političkom razvoju SRH i o stanju i aktivnosti SKH.

*Arhivska građa o Komunističkoj partiji Hrvatske
(Saveza komunista Hrvatske)⁷¹*

Istraživanje povijesti Komunističke partije Hrvatske (Saveza komunista Hrvatske) u poslijeratnom razdoblju nemoguće je poduzeti bez uvida u arhivske fondove u kojima su pohranjeni dokumenti vezani uz djelatnost Partije u tom vremenskom periodu.

Dio izvorne građe potrebne za istraživanje povijesti KPH/SKH čuva se u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu. Naravno, fond koji se tu čuva nije kompletan, budući da se građa o djelovanju Partije čuva i u Dokumentacionom centru CK SKH, kao i u regionalnim arhivima.⁷² Reintegracija provedena 1961. godine išla je za tim da se građa koja nastaje djelatnošću svih društveno-političkih organizacija na terenu jednog regionalnog arhiva predaje na čuvanje, zaštitu i objavljivanje tom arhivu. U njima se čuva građa nastala poslije 1952. godine i kasnije. Fondovi partijske građe pohranjeni u arhivu IHRPH u Zagrebu obuhvaćaju razdoblje od 1945. do 1964. godine.

Partijska građa čuva se u nekoliko fondova od kojih su najvažniji: Fond Centralnog komiteta KPH/SKH i fondovi oblasnih, okružnih i kotarskih komiteta. U fondu CK KPH/SKH nalaze se izvještaji organizaciono-instrukorskog odjeljenja,⁷³ direktivna pisma, upute, zapisnici sa savjetovanja, izvještaji, spisi sa sjednica, izvještaji s obilaska terena, informacije, analize, planovi rada itd., zatim obavijesti za sastanke Biroa CK KPH s dnevnim redovima te

⁷⁰ Dvadeset i osma sjednica CK SKH, Zagreb 1972.

⁷¹ Centralni komitet KPH osnovao je 1949. godine Historijsko odjeljenje sa zadatkom da prikuplja dokumente i spise, koji su nastali radom KPH, od kojega je 1956. godine nastao Arhiv za historiju radničkog pokreta u Zagrebu.

⁷² U Hrvatskoj postoji dvanaest regionalnih arhiva. To su Bjelovar, Dubrovnik, Karlovac, Osijek, Pazin, Rijeka, Slavonski Brod, Sisak, Split, Zadar, Varaždin i Zagreb.

⁷³ Organizaciono-instrukorsko odjeljenje 1949. godine mijenja naziv u Organizaciono-instrukorsku upravu, 1954. godine u Organizacioni sekretarijat i 1958. u Organizaciono-politički sekretarijat.

poneki zapisnik sa sjednice Biroa. U građi fonda Biroa CK KPH sačuvani su dokumenti iz razdoblja od 1947. do 1952. godine.⁷⁴ U fondovima oblasnih,⁷⁵ okružnih⁷⁶ i kotarskih komiteta nalaze se mjesečni politički i organizacioni izvještaji. Iz tih izvještaja se vidi djelovanje Partije, njen odnos s masovnim organizacijama, sindikatom itd., problemi, kretanje članstva (porast odnosno pad), borba za ostvarenje plana, otkup žita i vune, radne akcije i natjecanja zadrugara, kulturno i ideološko uzdizanje članova Partije kao i opismenjavanje ostalih, borba s ostacima neprijatelja, s Crkvom kao i sa skretanjima pojedinih članova unutar Partije. Problemi uz kadrovske promjene i niz drugih problema kojima se bavila Partija odnosno njeno rukovodstvo vidljivi su iz sačuvane arhivske građe.

Memoarska građa ima posebno značenje za proučavanje povijesti Partije. Naravno, riječ je o sjećanjima aktivnih sudionika u zbivanjima vezanim za KPH/SKH i njenu djelatnost u poslijeratnim godinama. Memoarska građa, koja je ponekad nedovoljno pouzdana, odnosno smatra se da je izvor »drugog reda«, često je nezamjenjiv izvor za ranija razdoblja rada i djelovanja Komunističke partije Jugoslavije i Hrvatske u vrijeme ilegalnosti, dizanja ustanka, NOB-a i socijalističke revolucije. Najveći broj memoarske građe (sjećanja, izjave) prikupili su 1959. godine općinski i kotarski komiteti u akciji pisanja elaborata »Organizacioni razvoj Komunističke partije Hrvatske 1919–1957. godine«.⁷⁷ Ipak, koliko god korisna za izučavanje KPJ/SKJ i KPH/SKH memoarska građa mora biti kritički analizirana da se izbjegnu subjektivne ocjene i eventualni nepouzdana podaci. No ona je usprkos tome korisna jer omogućava rekonstrukciju i komparaciju pojedinih događaja s ostalim izvorima. Važan je problem za historičara koji želi na arhivskoj građi istraživati povijest Partije nemogućnost uvida u arhivsku građu poslije 1947. godine i dalje.

Drugi ne manje važan problem vezan je uz nedovoljno publiciranje izvorne građe za period od 1945. godine nadalje. Do danas su objavljeni svi kongresi KPJ/SKJ, KPH/SKH, neki plenumi i sjednice Centralnog komiteta, dok je obilje građe, značajno za cjelovito istraživanje, pohranjeno u arhivskim fondovima gdje čeka na kritičku obradu i vremensku distancu koja će omogućiti uvid u cjelokupnu partijsku dokumentaciju.

Štampa

Osim materijala sa kongresa, konferencija, plenuma i sjednica, te arhivske građe, drugi važan izvor za istraživanje povijesti Komunističke partije Jugoslavije (SKJ) i Komunističke partije Hrvatske (SKH) predstavlja štampa.⁷⁸ Razvoj društva i širenje socijalističkih ideja bilo je nemoguće bez štampe

⁷⁴ Odluke Organizaciono-političkog sekretarijata CK SKH od 26. lipnja 1962.

⁷⁵ Građa o Oblasnom komitetu KPH za Istru, Karlovac, Dalmaciju i Rijeku postoji za period od 1945. do 1952. godine.

⁷⁶ Građa za okružne komitete KPH za Liku, Gorski kotar i Bjelovar postoji od 1945. do 1952. godine.

⁷⁷ Ukupna zbirka memoarske građe u Arhivu IHRPH ima 2500 sjećanja. Vidi: *Ana Šlibar*, Memoarska građa u Arhivu IHRPH, ČSP, 3/1975.

⁷⁸ Ovdje će biti navedena samo najrelevantnija štampa.

koja je pogotovo u poslijeratnim godinama bila izuzetno važna. To je razlog što su KPJ/SKJ i KPH/SKH, a također i savezi komunista ostalih republika i pokrajina veliku važnost pridavali štampi, a njom i informiranosti svoga članstva i ostalih.⁷⁹ Zapravo, partijska je štampa⁸⁰ služila kao tribina svih komunista u idejnoj borbi i za društveni napredak općenito. U prvom poslijeratnom periodu komuniciranje i informiranje u štampi svodilo se na direktive.⁸¹ Pobjedom socijalističke revolucije, štampa je prvenstveno imala zadatak da tumači liniju KPJ i KPH, da piše o svakodnevicu; o obnovi zemlje, o formiranju seljačkih radnih zadruga, o ostvarivanju petogodišnjeg plana itd. Manje se pisalo o socijalističkom preobražaju općenito.⁸²

Od pedesetih godina do današnjih dana, zadatak se štampe mijenja. Već je Šesti kongres SKJ u novom Statutu naglasio dva važna momenta i obveze: podizanje političke svijesti i članova i nečlanova i javnost djelovanja i rada Partije (Saveza komunista) odnosno njezinih foruma i organa.⁸³ Josip Broz Tito osobno se zalagao i utjecao na te ciljeve i zadatke.

Štampa je ovdje prezentirana u dva dijela:

I Partijski listovi i časopisi

II Ostali listovi i časopisi koji su se bavili ili se bave pitanjima vezanim uz KPJ/SKJ i KPH/SKH, kao i teoretskim raspravama

I

Prvi broj lista *Borba*, organa Komunističke partije Jugoslavije,⁸⁴ štampan je u Zagrebu 19. veljače 1922. godine. Pokretanje toga lista bila je najznačajnija akcija i veliki uspjeh KPJ u Hrvastkoj. U vrijeme rata, izlazila je u tri navrata: 1941. godine u Užicu, 1942. u Driniću i 1944. godine u oslobođenom Beogradu. Od 22. ožujka 1948. godine *Borba* izlazi i u Zagrebu, a 1954. godine postaje organ Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije. *Borba* je redovito obavještavala o radu KPJ/SKJ i njegovih organa.

Prvi broj *Komunista*, organa Komunističke partije Jugoslavije, štampan je 1. siječnja 1925. godine u Beogradu. *Komunist* je objavljivao, uz ostalo, i idejno-teorijske rasprave o KPJ/SKJ. Uz manje izmjene i prekide izlazi i danas, registrirajući sve što je vezano uz život Saveza komunista Jugoslavije, razne jubileje, proslave, značajne događaje i ostalo. Postoje i republička izdanja *Komunista*.

⁷⁹ Već je Prvi kongres KPJ (Kongres ujedinjenja), održan u Beogradu od 20. do 23. travnja 1919. godine, s ostalim osnivačkim dokumentima, aktima, donio odluku o »organizaciji partijske štampe«.

⁸⁰ *Mirko Mađor*, Partijska štampa kao tribina svih komunista, *Naše teme* 1/1967.

⁸¹ Organi KPJ bili su: *Borba*, *Komunist*, *Partijska izgradnja*, a KPH *Naprijed* i *Socijalistički front*.

⁸² U tadašnjoj štampi ima i mnogo prijevoda s ruskog jezika sve do sukoba s Informbiroom.

⁸³ Osmi kongres SKJ stavio je naglasak na to da je rad SKJ javan, a Statut SKJ precizira da članstvo sudjeluje u formiranju i ostvarivanju politike Saveza komunista.

⁸⁴ Premda čitana u cijeloj Jugoslaviji i bila zapravo legalno glasilo KPJ, takav status nije i službeno dobila. Vidi: *Stanislava Koprivica-Oštrić*, Pedeseta godišnjica *Borbe*, ČSP, 1/1972, 131.

Partijska izgradnja, organ Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za partijska organizaciona pitanja, izlazio je od 1949. godine do 1952. godine u Beogradu, prvo kao mjesečnik, a od broja 6/1950. kao dvomjesečnik. Ukupno je u tim godinama izašlo 29 brojeva.⁸⁵ Časopis je osim organizacionih i teoretskih pitanja⁸⁶ objavljivao članke o kadrovskim pitanjima⁸⁷, agitaciji i propagandi⁸⁸, socijalističkom preobražaju sela i privrednim pitanjima⁸⁹, zatim o radu Partije u Jugoslavenskoj armiji⁹⁰, i radu u masovnim organizacijama.⁹¹ Posebnu grupu članaka čine odluke i direktive Centralnog komiteta KPJ/SKJ i SK republika. U bibliografiji *Partijska izgradnja* donosila je pregled izdanja knjiga, časopisa, brošura, rasprava i članaka koji su služili partijskim organizacijama i članovima KP/SK za ideološko-politički rad i praktičnu djelatnost.

Socijalizam je časopis Saveza komunista Jugoslavije. Počeo je izlaziti 1958. godine u Beogradu kao dvomjesečnik i izlazio je do 1963. godine. Od 1964. godine izlazi kao mjesečnik sve do danas.⁹² U prvom broju časopis *Socijalizam* donosi osvrt na najvažniji događaj poslijeratne povijesti Partije, usvajanje Programa SKJ na Sedmom kongresu SKJ 1958. godine u Ljubljani.⁹³ Za godine poslije donošenja i usvajanja Programa SKJ, dakle poslije Sedmog kongresa SKJ, možemo reći da su obilježene intenzivnim i sistematskim radom na proučavanju materijala sa kongresa, a na prvo mjesto dolazi sam Program SKJ. U tome je časopis *Socijalizam*, kao i ostali časopisi i dnevna štampa toga perioda, imao veoma važan i odgovoran zadatak. Uz organizatore i neposredne nosioce te tendencije, imperativa SKJ, osnovne organizacije i komitete Saveza komunista, *Socijalizam* je također imao zadatak da što više покаže i dokaže kako SKJ ide u red onih političkih partija radničke klase koja ima snagu da se kritički odnosi prema samoj sebi i paralelno s revolucionarnom promjenom društva mijenja i sebe, demokratizira se, u skladu s vremenom u kojem djeluje. Od Sedmog kongresa SKJ nadalje rad na ideološkom uzdizanju

⁸⁵ Od 1953. do 1956. godine *Partijska izgradnja* nastavlja se kao časopis pod naslovom *Komunist*.

⁸⁶ *Aleksandar Ranković*, O organizacionim pitanjima Partije, *Partijska izgradnja*, 1/1949, 3; *Krste Popivoda*, Neki organizacioni problemi partije, PI br. 4/1954, 10; *Dušan Petrović Šane*, Neki problemi rada osnovne partijske organizacije, isto, br. 1/1952, 7.

⁸⁷ *Milovan Đilas*, O nekim pitanjima teoretskog rada u KPJ, *Partiska izgradnja*, br. 3/1951, 27; *Lidija Šentjunc*, Neka sektaška skretanja u radu naših partijskih organizacija, isto, br. 4/1951, 18; *Ljubica Stanimirović*, Idejno-političko podizanje — jedan od osnovnih zadataka članova partije, isto, br. 1/1952, 25.

⁸⁸ *Milovan Đilas*, Aktualna pitanja partijske agitacije i propagande, isto, br. 1/1949, 13; *Veljko Vlahović*, O radu odjeljenja za agitaciju i propagandu, isto, br. 9—10/1949, 14.

⁸⁹ *Moma Marković*, Rad i zadaci partijskih organizacija u seljačkim radnim zadrugama, isto, br. 1/1950, 1. Vidi: *Slavko Komar*, O neposrednim zadacima seljačkih radnih zadruga u socijalističkom preobražaju sela, *Borba*, 12. XII 1951.

⁹⁰ *Vukašin Mićunović*, Povodom odluke CK KPJ o reorganizaciji i radu partijske organizacije u Jugoslavenskoj armiji, *Partiska izgradnja*, br. 3/1949, 1; *Milinko Đurović*, Dosadašnja iskustva iz obilazaka partijskih organizacija Armije, isto, br. 5—6/1951, 23.

⁹¹ *Ivan Božičević*, O radu partijskih organizacija u Sindikatima, isto, br. 5/1949, 32.

⁹² Od 1965. godine *Socijalizam* je časopis Saveza komunista Jugoslavije.

⁹³ *Milentije Popović*, Povodom Programa SKJ, *Socijalizam*, br. 1/1958, 3; *Veljko Vlahović*, Program SKJ i »zaoštavanje« ideološke borbe, isto, br. 2 i 5/1958.

komunista, općenito partijskog kadra i ostalih svjesnih snaga, bio je u neprestanom porastu, usponu,⁹⁴ a što je časopis *Socijalizam* redovito prezentirao svojim čitaocima i što čini još i danas.⁹⁵

Naprijed, organ Komunističke partije Hrvatske, počeo je izlaziti 1943. godine u Bijelim Potocima, na Plješivici, a od svibnja 1945. u Zagrebu. Kao dnevne novine izlazio je do 1953. godine,⁹⁶ a zatim još godinu dana kao tjednik za društvena, politička i kulturna pitanja. Zadatak *Naprijeda* bio je dijalog i komuniciranje između partijskog foruma i njegova članstva. Od mnogih problema, analiza i rasprava, koje su bile prezentirane članstvu i ostalim čitaocima, izdvojeni su najznačajniji: Uloga i zadaci komunista protiv kočnica ekonomskog razvoja naše zemlje,⁹⁷ Još jače približiti partiju masama⁹⁸ i Iz prakse ideološkog uzdizanja partijskog članstva.⁹⁹ U *Naprijedu* su vođene rasprave o napisima Milovana Đilasa objavljenim u *Borbi*.

Socijalistički front organ je Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. Prvi broj štampan je u studenome 1948. godine. Ukupno je štampano 15 brojeva toga časopisa, koji je prestao izlaziti 1951. godine. Izlazio je kao dvomjesečnik. Kao i svi partijski časopisi toga perioda, *Socijalistički front* u godinama poslije rata najviše se bavio razvojem i organizacionim pitanjima Partije, ideološkim i teorijskim pitanjima Partije, ideološkim i teorijskim uzdizanjem i partijskog i vanpartijskog kadra.¹⁰⁰ Rad Partije u masovnim organizacijama i na selu bio je imperativni zadatak koji se postavljao pred partijsko rukovodstvo, odnosno Centralni komitet KPJ i KPH.¹⁰¹ Donosio je izvještaje sa sjednica, plenuma, kongresa koji su zauzimali vidan prostor i mjesto kao informacija ili instrukcija za partijske rukovodioce i ostale članove Partije, a također i za one koji to nisu bili.

⁹⁴ Osvrt na taj zadatak SK dao je *Budislav Šošković*, Potrebe i aktualni problemi rada na ideološkom obrazovanju, isto, br. 6/1960, 100; *Vukašin Mićunović*, Idejna borba komunista i socijalistički preobražaj društvenih odnosa, isto, br. 5/1960, 46; *Mito Hadži-Vasilev*, Idejni problemi i ideološki rad, isto, broj 6/1960, 3; *Krste Crvenkovski*, Vođeća uloga SKJ, isto, br. 7—8/1964, 945; *Budislav Šošković*, Mjesto i uloga člana SK, osnovne organizacije i opštinskog komiteta, isto, br. 10/1964, 1296; *Prvoslav Ralić*, Kritika i javnost rada u Savezu komunista, isto, br. 10/1964, 1305; *Najdan Pašić*, Reorganizacija SK kao funkcija ukupnih promjena u političkom sistemu, isto, br. 10/1971, 2722; *Stane Kranjc*, Karakteristike sadašnjeg momenta u procesu reorganizacije SKJ, isto, 2735; *Stevan Doronjski*, Aktuelni aspekti reorganizacije SK, isto, 1/1967, 1510.

⁹⁵ *Pero Damjanović*, Josip Broz Tito, *Socijalizam*, izvanredni broj u 1980, 33; *Edvard Kardelj*, Tito i KPJ, isto, 81; *Radoslav Ratković*, Jedinstvo revolucionarne prakse i teorije u Titovom delu, isto, 163.

⁹⁶ Posljednji broj *Naprijeda* bio je 22/1953.

⁹⁷ *Naprijed*, br. 3/1946, 9/1952, 13/1952.

⁹⁸ Isto, br. 7/1946.

⁹⁹ Isto, br. 31/1946, 25/1952.

¹⁰⁰ *Marko Belinić*, Razvitak KPJ do Partije novoga tipa, *Socijalistički front*, br. 2/1948, 3; *Antun Biber*, O razvoju i radu partijske organizacije, isto, br. 3/1949, 71; *Soka Krajačić*, Neka iskustva s partijskim konferencijama održanim povodom formiranja oblasnih komiteta KPH, isto, br. 5/1950, 66; *Milo Popović*, O nekim pitanjima organizacije ideološkog odgoja i odnosu partijskih i vanpartijskih organizacija prema tom radu, isto, br. 4/1950, 34.

¹⁰¹ *Milan Nožinić*, O radu u osnovnim partijskim organizacijama na selu, isto, br. 3/1948, 45; *Drago Gizdić*, O radu u osnovnim partijskim organizacijama na selu, isto, 45, *Isti*, O radu partijskih organizacija u sindikatima, isto, br. 2/1951, 23.

U ožujku 1969. godine počeo je izlaziti *Informativni pregled* čiji je izdavač Centar za informacije i propagandu Centralnog komiteta SKH. *Informativni pregled* redovno izvještava o svim događajima vezanim uz CK SKH i njegove komisije i o programu rada samog Centralnog komiteta i njegova Predsjedništva. Izlazi po potrebi.

II

Prvi broj *Vjesnika* (Politički vjesnik) izašao je 24. lipnja 1940. godine. *Vjesnik Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske* izlazi 12. svibnja 1945. godine u Zagrebu. Od tada do danas izlazi svakodnevno, mijenjajući dvaput izdavača.¹⁰² Bezbrojni članci, prilozi, analize, izvještaji, intervjui, objavljeni na stranicama toga lista, bavili su se problematikom KPJ/SKJ i KPH/SKH i revolucionarnim preobražajem našega društva u cjelini. Svakodnevni izvještaji sa kongresa SKJ/SKH i ostalih republičkih kongresa, važnih plenuma i sjednica, redovito su prezentirani čitaocu. Nacionalistička skretanja na početku sedamdesetih godina zahvatila su i *Vjesnik*.

Osim republičkih listova postojali su i regionalni kao što su npr. *Slobodna Dalmacija*, *Novi list* i *Glas Slavonije*.

Studentski list počeo je izlaziti 1946. godine kao glasilo studenata Hrvatske. S manjim prekidima izlazi i danas. Uz obilje materijala o studentskoj problematici, bavio se i aktualnim političkim događajima, naročito u razdoblju 1970—1971. godine. U centru zbivanja našao se u trenutku kad je nacionalistička grupa studenata nasilno osvojila vlast u Savezu studenata Hrvatske.¹⁰³ U tom je trenutku *Studentski list* prožet nacionalističkom ideologijom.¹⁰⁴ »Tu je prisutan sav opasni fanatizam zavedenih mladih ljudi koje se želi pretvoriti u jurišni odred jedne razbijačke politike.«¹⁰⁵

Vjesnik u srijedu počeo je izlaziti 30. travnja 1952. godine u Zagrebu kao specijalno tjedno izdanje *Vjesnika*, donoseći opširnije i potpunije informacije od dnevnih listova. Zbog uređivačke politike koja je omogućila prodor nacionalizma i njegovu afirmaciju,¹⁰⁶ doživio je javnu kritiku. Posljednji broj *Vjesnika u srijedu* izašao je 1977. godine. *Vjesnik* i *Vjesnik u srijedu*, kao glavni listovi NIP Vjesnik, bili su nosioci skretanja prema politici nacionalnoga pokreta. »Oni su faktički odigrali golemu ulogu u propagiranju liderstva, nekritičnosti i tendencija k izolacionizmu SKH i SRH.«¹⁰⁷

Naše teme, časopis za društvena pitanja čiji je prvi izdavač bio Centralni komitet Saveza omladine Hrvatske, a kasnije Centar za idejno-teorijski rad

¹⁰² 30. studenog 1945. godine mijenja naziv u *Vjesnik — Narodnog fronta Hrvatske*, a 27. veljače 1953. godine u *Vjesnik — Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske*.

¹⁰³ Godišnja skupština Saveza studenata Hrvatske održana je 4. travnja 1971. godine u Zagrebu.

¹⁰⁴ *Studentski list*, br. 12—13 od 20. IV 1971, br. 15 od 6. V 1971, br. 22 od 26. X 1971, br. 23 od 23. XI 1971.

¹⁰⁵ Izvještaj o stanju u SK u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove, 28. sjednica CK SKH, 8. V 1972. Zagreb 1972, 183.

¹⁰⁶ Izvještaj komisije CK SKH o prodoru nacionalizma i frakcionaškoj djelatnosti u SKH, II dio, Zagreb 1972, 120—122.

¹⁰⁷ *Vjesnik*, 1940 — 1980, Zagreb 1980, 159.

CK SKH, počeo je izlaziti kao mjesečnik 1957. godine u Zagrebu. Svoju dvadeset i petu godišnjicu izlazenja obilježio je prosinačkim brojem 1981. godine. Ukupno je izašlo 270 brojeva *Naših tema*. U tome čitavom periodu časopis je bio u centru zbivanja, angažiran na društveno-političkoj sceni. Problematika kojom se časopis bavio bila je raznolika i obuhvaćala je područja od društveno-političkih do ekonomskih problema, filozofije, historije i historiografije, kulture i umjetnosti, međunarodnih tribina do političke ekonomije, prava i politologije, psihologije, sociologije, marksizma i socijalizma. Časopis je svojim raspravama, studijama, diskusijama, priložima, prikazima, recenzijama, informacijama itd. bio vrlo otvoren i moderan. Od velikog broja članaka sa suvremenom problematikom, koji su već navedeni, ovdje će biti prezentirani samo oni koji su vezani uz proučavanje Partije — Saveza komunista. Teorija partije,¹⁰⁸ 50-godina djelovanja KPJ,¹⁰⁹ Komunistički pokret i inteligencija,¹¹⁰ SK, omladina, samoupravljanje,¹¹¹ Religioznost, klerikalizam i zadaci SKJ,¹¹² Partija, teorija i klasa,¹¹³ Ličnost i djelo Josipa Broza Tita,¹¹⁴ Josip Broz Tito — misao i djelo,¹¹⁵ U proteklih četvrt stoljeća, časopis *Naše teme* tim je problemima posvetio i tematske brojeve. Ukupno je bilo 67 tematskih brojeva.

Putovi revolucije, časopis Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Počeo je izlaziti 1963. godine u Zagrebu. Ukupno je izašlo 9 brojeva (6 svezaka, jer su tri dvobroja) do 1967. godine kada je prestao izlaziti.¹¹⁶ Uz ostalo, časopis je objavljivao rasprave o historiji radničkog pokreta u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Malo se bavio poslijeratnim istraživanjima.

Prvi broj *Praxisa*, filozofskog časopisa, izašao je 1964. godine u Zagrebu. Izdavač *Praxisa* bilo je Hrvatsko filozofsko društvo sa sjedištem u Zagrebu. Časopis izlazi u jugoslavenskom izdanju kao dvomjesečnik, a na engleskom

¹⁰⁸ *Antun Krajnović*, Teorija partije radničke klase i SKJ, *Naše teme*, br. 12/1966, 2044; *Isti*, O idejnoj ulozi SK, isto, br. 1/1967, 56; *Branko Horvat*, Prilog diskusiji o teoriji partije, isto, br. 5/1967, 819. Vidi *Naše teme*, br. 11 i 12/1966.

¹⁰⁹ Objavljivanjem nekoliko radova pod zajedničkim naslovom Pedeset godina djelovanja KPJ, taj časopis dao je prilog toj proslavi, isto, br. 7/1969; *dr Vladimir Bakarić*, Savez komunista danas, isto, br. 8/1966, 1393.

¹¹⁰ *Veljko Cvjetičanin*, Nekoliko općenitih teza o komunističkom pokretu i inteligenciji, isto, br. 12/1970, 2213; *dr Dušan Bilandžić*, Društveno-politički realitet i komunistički pokret i inteligencija, isto, br. 12/1970, 2096.

¹¹¹ *Janez Kocijančič*, Savez komunista i omladina, *Naše teme*, 10/1967, 1807; *Antun Krajnović*, Omladina i samoupravljanje, isto, 1857; *Stipe Šušar* i *Lovro Lisičić*, Savez komunista i stvaralaštvo mladih, isto, 9/1972, 1357; *Naš komunistički pokret i novi naraštaji*, isto, 1283.

¹¹² *Petar Šegvić*, Katolička crkva i SK, isto, 1/1970, 104; *Sreten Petrović*, Savez komunista i religija, isto, br. 12/1972, 2019; *Marko Kerševan*, Odnos komunista prema religiji, isto, br. 5/1975, 885; *Ivica Račan*, Politika SK prema crkvi i religiji, isto, br. 6/1976, 964.

¹¹³ *Dr Stipe Šušar*, O uzrocima i pretpostavkama reforme Saveza komunista, isto, br. 1/1967, 69; *Vjekoslav Mikecin*, Partija, teorija i klasa, br. 5/1973, 904; *Dušan Petrović Šane*, Partija i klasa, isto, br. 5/1976, 150.

¹¹⁴ Isto, br. 7—8/1977.

¹¹⁵ Isto, br. 4/1980.

¹¹⁶ Od malobrojnih priloga o poslijeratnom razdoblju važan je kritički osvrt *Dušana Bilandžića*, Socijalistički društveno-ekonomski odnosi u: »Pregled istorije SKJ (1945—1958)«, *Putovi revolucije*, br. 3—4/1964.

jeziku kao tromjesečnik. Želja pokretača bila je da časopis ne bude tradicionalno filozofski — usko »stručan«, nego takav koji će moći raspravljati o tekućim pitanjima, aktualnim problemima našega jugoslavenskog socijalizma i gorućim pitanjima suvremenog svijeta i čovjeka.¹¹⁷ Primjenjujući takozvanu radikalnu kritiku svega postojećeg i na našu stvarnost, *Praxis* je ubrzo došao u raskorak s politikom i Programom Saveza komunista Jugoslavije. Napisi pojedinih suradnika bili su predmet oštre kritike, a prema časopisu su primjenjivane administrativne mjere. Tako je zbog objavljivanja napisa »Akciono-politički program« i »Proglaš revolucionarnih studenata socijalističkog sveučilišta Sedam sekretara SKOJ-a« zabranjeno raspačavanje i oduzete stranice u Zborniku »Jun-lipanj 1968. Dokumenti«.¹¹⁸ Zbog napisa »Marksizam i društvena svijest« i »Za slobodu akademske diskusije« donesena je privremena zabrana raspačavanja dvobroja 3—4/1972.¹¹⁹

Politička misao časopis je koji izdaje Fakultet političkih nauka u Zagrebu. Prvi broj izašao je 1964. godine i izlazi sve do danas. Časopis je od svog izlaska imao tendenciju da djeluje na razvijanju naučne politološke misli. Razvoj te misli nužno je vezan za izgradnju socijalizma i socijalističke kulture. Tematske cjeline koje časopis *Politička misao* prezentira vrlo su raznovrsne, a na prvom su mjestu historijska, sociološka, filozofska, ekonomska i politološka pitanja. Osim toga časopis se bavi problemima i našeg i međunarodnoga radničkog pokreta, zatim partija i ostalih pokreta. U *Političkoj misli* vidno mjesto zauzimaju rasprave, analize i tumačenja o SKJ i SKH.¹²⁰

Jugoslavenski pregled, informativno-dokumentarne sveske, počeo je izlaziti 1965. godine u Beogradu. Izdavač je Publicističko-izdavački zavod Jugoslavenski pregled iz Beograda, izlazi kao mjesečnik. Kontinuirano donosi sistematizirane informacije o političkom, privrednom, socijalnom i kulturnom životu Jugoslavije. Od mnogo stalnih rubrika: stanovništvo, društveno i državno uređenje, političke i društvene organizacije, privreda, prosvjeta, nauka i kultura, socijalna politika i zdravstvo, fizička kultura i vanjska politika, za istraživanje SKJ i SKH (i ostalih republika i pokrajina) važna je rubrika »Političke i društvene organizacije«. U *Jugoslavenskom pregledu* kronološki su i sadržajno prezentirane tematske sjednice foruma (kongresi i konferencije) i organa (Predsjedništvo, komiteti, statutarne i nadzorne komisije SKJ i SK republika i pokrajina).¹²¹

¹¹⁷ *Praxis*, br. 1/1964.

¹¹⁸ *Praxis*, Jun-lipanj 1968, »Dokumenti«, zabranjene stranice 139—141 i 188—189.

¹¹⁹ Po riječima tadašnjeg zamjenika sekretara IK CK SKH dra Dušana Dragosavca u *Praxisu* i oko njega ima opozicione politike prema Savezu komunista »te u njemu dolazi do izražaja građanska opoziciona politika u odnosu na socijalizam pa i kritika socijalizma s građanskih pozicija. Savez komunista ne može prihvatiti teze u kojima se traži njegov dijalog s pojedinim grupama, redakcijama, akademskim klubovima, jer partija nije akademski klub niti redakcija već politička organizacija«. (Iz govora sa sastanka organizacije SK Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 17. prosinca 1973. godine, kome su prisustvovali i članovi redakcije *Praxisa*.)

¹²⁰ Nikola Tintić, Značaj i uloga političkih programa, političkih organizacija i akcije za sindikalno jedinstvo, odnosno pluralizam u nacionalnim, regionalnim i međunarodnim odnosima, br. 1/1964; Jovan Đorđević, Osmi kongres SKJ i socijalistička demokracija, br. 3/1964, Ivan Perić, Neke karakteristike kreiranja iz strukture stavova sadržanih u dokumentima Pctog kongresa komunista Hrvatske, br. 3/1966; Čazim Sadiković, Decentralizacija vlasti i demokracija, br. 4/1968.

¹²¹ *Jugoslavenski pregled*, br. 7—8/1962, br. 11/1966, br. 1, 2 i 3, 7—8/1972.

Časopis za svremenu povijest pokrenut je 1969. godine. Izlazi u Zagrebu triput godišnje sve do danas. Veći broj priloga u Časopisu odnosi se na razdoblje do 1945. godine.¹²²

Pogledi, časopis za društvena pitanja, počeo je izlaziti 1969. godine u Splitu. Izdavač je bila Matica hrvatska — Split. Sada su izdavači Marksistički centar Konferencije saveza komunista Hrvatske, Zajednica općina Split i Centar za idejno-teorijski rad OK SKH — Split. Časopis izlazi četiri puta godišnje. Osim problematike s društvenog područja, časopis je objavio i nekoliko rasprava i članaka o Savezu komunista Jugoslavije i Savezu komunista Hrvatske.¹²³ U ožujku 1973. godine pojavljuje se list *Fokus*. Izlazi kao mjesečnik (1982). Konceptijski je bio raznovrstan, ukazivao je na događaje iz daleke i bliske prošlosti. U seriji »Anatomija zavjere«¹²⁴ u sedam nastavaka obrađuje prodor nacionalizma u Hrvatskoj.

Argumenti, časopis za društvenu teoriju i praksu. Pokrenut je 1978. godine u Rijeci, izdavač je bio Marksistički centar Rijeka a od broja 1/1980. Centar za idejno-teorijski rad OK SKH — Rijeka. Od velikog broja rasprava iz društvene problematike, određeni broj posvećen je Savezu komunista.¹²⁵

U razdoblju 1969—1971. godine u publicistici i sredstvima informiranja nastupala je organizirano grupa nacionalista. To je bio poligon za osvajanje javnog mnijenja, na kojem su se »istine često pretvarale u neistine i poluistine, a obmane u neprikosnovene principe«.¹²⁶ Od pokrenutih časopisa i listova određeni broj bio je nacionalistički, a takve tendencije osjećale su se i u ostalim sredstvima informiranja. Najveći broj nacionalističkih listova izlazio je pod okriljem Matice hrvatske.

Hrvatski književni list počeo je izlaziti 1968. godine u Zagrebu kao mjesečnik. U svom prvom broju najavio je da će se baviti njegovanjem hrvatske kulturne baštine, koja je u poslijeratnom razdoblju bila zancmarcna, a što je dovelo do osiromašjenja hrvatskog nacionalnog bića. Zapravo, HKL naglašeno osporava revolucionarnom radničkom pokretu i Savezu komunista zasluge i ulogu u borbi za slobodu i suverenitet hrvatskog naroda.¹²⁷

Kritika, dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja, javlja se 1968. godine u Zagrebu. Izdavač je bio Nakladni zavod Matice hrvatske. Časopis je u početku obećavao ostvarenje visokog dometa u oblasti književne kritike, međutim uskoro prerasta u časopis političke opozicije s nacionalističkih pozicija. Časopis *Kritika* pokušao je dokazati totalnu ugroženost hrvatskog jezika.¹²⁸

¹²² 50-godišnjica KPJ (SKJ) i 25-godišnjica oslobođenja zemlje, *Časopis za svremenu povijest*, br. 1/1970, 40-godišnjica dolaska Josipa Broza na čelo KPJ, i 40-godišnjica osnivanja KPH, isto, br. 3/1977, 60-godišnjica osnivanja KPJ, isto, br. 2—3/1979.

¹²³ *Ema Derosi-Bjelajac* (Uz XI kongres SKJ), Unutrašnja komunikacija u Savezu komunista, *Pogledi*, br. 24—25/1978/1979.

¹²⁴ *Dorđe Ličina*, Anatomija zavjere, *Fokus*, 9/1981. do 3/1982.

¹²⁵ *Viekoslav Koprivnjak*, Savez komunista i federativna zajednica, *Argumenti*, br. 2/1978.

¹²⁶ 28. sjednica CK SKH, Izvještaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove, Zagreb, 8. svibnja 1972.

¹²⁷ Platforma hrvatskog nacionalizma kroz nacionalistička glasila, Izvještaj [...], 28. sjednica CK SKH.

¹²⁸ Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika u procijepu etatizma i unitarizma, *Kritika*, br. 1/1968.

Hrvatsko sveučilište, tjedno glasilo Sveučilišta u Zagrebu, počeo je izlaziti 1971. godine.¹²⁹ To je vrijeme kad se počela voditi rasprava o ustavnoj reformi,¹³⁰ i dolaska takozvanog »nacionalnoga studentskog pokreta«. Iako je želja lista bila da pridonosi povezivanju Sveučilišta s društvom, a prije svega da se bavi reformom Sveučilišta i problemima znanstvenog rada, obrađivao je političke stavove i postao dio »masovnog pokreta« odnosno »pokreta hrvatskih sveučilištaraca«. Politička aktivnost toga pokreta stajala je na nacionalističkoj platformi.¹³¹

Hrvatski tjednik, novine za kulturna i društvena pitanja, počeo je izlaziti 1971. godine u Zagrebu. U vrlo kratkom periodu dostigao je nakladu od 100.000 primjeraka, i to ne radi velike publicističke kvalitete, već nacionalističkom i opozicionom koncepcijom, koja je omalovažavala i nanosila štetu Savezu komunista, samoupravnom socijalizmu i jedinstvu jugoslavenske zajednice. *Hrvatski tjednik* kao ideološko glasilo Matice hrvatske, čija je ideološka platforma bila u sukobu s ideologijom Saveza komunista, zbog takvih se stavova kao i još neki listovi¹³² našao na dnevnom redu 22. sjednice CK SKH.¹³³ Izlaganje dra Dušana Dragosavca *Hrvatski tjednik* negativno je prihvatio i apostrofirao u broju 30/1971. godine.¹³⁴ U članku »Jedan ili dva referata« *Hrvatski tjednik* poziva na politički obračun: »[...] da bi Savez komunista bio u stanju beskompromisno i konstruktivno nastaviti svoj osnovni kurs, valja se osloboditi svih onih koji ga u tome na ovaj ili onaj način sprečavanju«. ¹³⁵

Hrvatski gospodarski glasnik pokrenut je 1971. godine u Zagrebu,¹³⁶ a izdavač je Društvo ekonomista Hrvatske, Zagreb. List je izlazio svakih 15 dana. Koncepcija *Hrvatskog gospodarskog glasnika* bila je objavljivanje priloga iz ekonomske problematike Hrvatske »gledanih kroz prizmu funkcioniranja jedinstvenog jugoslavenskog društveno-gospodarskog sistema«. Međutim, za kratko vrijeme sve se više bavio agitacijom liderstva i »masovnog pokreta«. Postao je »produkt konstituiranja nacionalističke ideologije u oblasti društveno-ekonomskih odnosa«. ¹³⁷ Umjesto zacrtane koncepcije, uključio se u nacionalistička glasila, okupljena oko Matice hrvatske.¹³⁸

Poslije 21. sjednice Predsjedništva SKJ i 23. sjednice CK SKH, ti su listovi i časopisi prestali izlaziti.

¹²⁹ Prvi broj *Hrvatskog sveučilišta* izašao je 18. ožujka 1971. godine u Zagrebu.

¹³⁰ Na Tribini Filozofskog fakulteta u Zagrebu održana je 29. listopada 1971. godine diskusija o Amandmanima na Ustav SRH.

¹³¹ 28. sjednica CK SKH, Izvještaj [...], Zagreb 1972.

¹³² Već i na sjednici IK CK SKH 26. svibnja 1969. godine raspravljano je o nekim karakteristikama i idejnim skretanjima u književnim časopisima, te ukazano na njihova nacionalistička skretanja.

¹³³ 22. sjednica CK SKH održana je 5. studenog 1971. godine.

¹³⁴ »Jedan ili dva referata«, *Hrvatski tjednik*, br. 30, od 12. studenog 1971. godine.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Prvi broj *Hrvatskog gospodarskog glasnika* izašao je 24. svibnja 1971. godine u Zagrebu.

¹³⁷ Gradska konferencija SKH, Izvještaj o pojavama i razvoju nacionalističkog djelovanja i frakcionaškoj aktivnosti u Zagrebu, Zagreb 1972, 43.

¹³⁸ 28. sjednica CK SKH, Izvještaj [...]

To je glavni dio štampe organa Komunističke partije Jugoslavije (SKJ) i Komunističke partije Hrvatske (SKH), odnosno njihovih Centralnih komiteta, kao i ostali listovi i časopisi koji su se bavili pitanjima Partije. Međutim velik broj filozofskih, socioloških, kulturnih, političkih, pravnih i ostalih časopisa širom Jugoslavije i Hrvatske bavio se pitanjima vezanim uz KPJ/SKJ i KPH/SKH.

Literatura

Literatura o Komunističkoj partiji Hrvatske (SKH) pretežno se odnosi na međuratno i ratno razdoblje. Za to ima više razloga, subjektivne i objektivne naravi. Jedan je od njih historijska distanca.¹³⁹

Sintetskih radova o KPH/SKH u poslijeratnom razdoblju u Hrvatskoj nema. Ta problematika jedino je obrađena za područje Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Autori Višnja Basta i Zdenko Pleše dali su Organizacioni i politički razvoj KPJ/SKJ u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru za razdoblje od 1945. do 1978. godine.¹⁴⁰ Za razliku od ostalih oslobođenih dijelova zemlje, politička i ekonomska situacija u tim regijama bila je vrlo složena. Granični sukobi s Italijom, međunacionalni odnosi itd. bila su vrlo važna pitanja i zadaci postavljeni pred Partiju. No to nisu bili i jedini problemi. Pred Partijom je stajala obnova razrušene pokrajine, razvoj narodne vlasti, agrarna reforma, elektrifikacija, industrijalizacija itd., odnosno realizacija petogodišnjeg plana. U radu navedenih autora prezentirani su nam i statistički pokazatelji broja članova KP, broja čelija i ideološka kriza na početku 60-ih godina i ekonomske mjere, reforma iz 1965. godine. Na žalost, sličnih radova za ostale regije ili republiku nema. Niz radova bavi se ekonomskim i društvenim razvojem Jugoslavije i Hrvatske, a postoji i orijentacioni pregled najnovije literature o toj problematici.¹⁴¹

Nakon socijalističke revolucije trebalo je prvo obnoviti zemlju, a zatim započeti s ubrzanom industrijalizacijom. Sredstva za to trebalo je prikupiti iz glavne privredne grane — poljoprivrede, koja je također bila u lošem stanju.¹⁴² Većina stanovništva Jugoslavije toga vremena bilo je poljoprivredno, stoga je KPJ znatnu pažnju usmjerivala u prvom poslijeratnom periodu socijalističke izgradnje — preobražaju sela. Uz ostala sredstva tome preobražaju služila je

¹³⁹ Dr Dušan Bilandžić smatra da se treba držati vremenske distance, te da se ne mogu izreći točni ili sigurni sudovi o pojedinim povijesnim događajima i procesima u poslijeratnom razvoju.

¹⁴⁰ Savez komunista Jugoslavije 1919—1979. Istra, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Rijeka 1980.

¹⁴¹ Lidija Sklevický, Orijentacioni pregled izvora i literature za proučavanje historije socijalističke izgradnje, ČSP II/1978.

¹⁴² Dragutin Sali, Provođenje odluka II plenuma CK KPJ o zadacima na selu, Zagreb 1949; Edvard Kardelj—Mijalko Todorović, Zadaci naše politike na selu — O razvitku i zadacima poljoprivrednog zadrugarstva, Zagreb 1949; Petar Stambolić, Neka pitanja socijalističkog preobražaja naše poljoprivrede, Zagreb 1950; Mijo Mirkević, Ekonomika agrara, FNRJ, Zagreb 1950; Isti, O nekim problemima unapređenja agrarne proizvodnje, Zagreb 1950; Isti, Ekonomika Jugoslavije, Zagreb 1958.

agrarna reforma i kolonizacija.¹⁴³ Tom problematikom najviše se bavio Vladimir Stipetić.¹⁴⁴

Prema tadašnjem shvaćanju, seljačka radne zadruge predstavljale su osnovnu jedinicu seoskog gospodarstva u socijalističkom preobražaju sela, iako je do njihova osnivanja došlo 1949. god. O propagiranju i funkcioniranju seljačkih zadruga postoji veći broj radova, iz kojih je moguće pratiti njihov razvitak.¹⁴⁵ Problematikom rasta nacionalnih dohodaka, investicijama, nacionalnim bogatstvom Jugoslavije i republika bavili su se naročito Jakov Sirotković, Drago Gorupić i Ivo Vinski.¹⁴⁶

Politički sistem predstavlja okvir u kojem se događaju sve društvene transformacije. »Pregled Istorije SKJ«¹⁴⁷ posvetio je pažnju poslijeratnom razvitku Saveza komunista Jugoslavije te ukazao na promjene koje je Savez komunista doživio kao rukovodeća snaga u izgradnji socijalističkih odnosa.

Najbitniji je element političkog sistema skupštinski sistem.¹⁴⁸ Prihvatanjem Ustava 1974. godine dolazi do transformacije skupštinskog sistema u delegatski sistem. O tim promjenama u našem društvu publiciran je određeni broj rasprava i priloga s tom problematikom.¹⁴⁹ Započeta reorganizacija i transformacija našega političkog sistema nastavljena je decentralizacijom vlasti što je dovelo do formiranja lokalnih organa samouprave, odnosno do formiranja mjesnih zajednica.¹⁵⁰

Opći pregled poslijeratnog razvitka Jugoslavije dao je dr Branko Petranović.¹⁵¹ Problemi kojima se bavio politički su sistem, društveno-ekonomske promjene, radničko samoupravljanje i politika miroljubive koegzistencije. Bitne događaje, društvene procese u Jugoslaviji prikazao je dr Dušan Bilandžić,¹⁵² stavljajući naglasak na političke i ekonomske odnose karakteristične za poslijeratni razvoj naše zemlje.

¹⁴³ Ivan Cifrić, KPJ i agrarno i seljačko pitanje, *Naše teme*, 4—5/1975; Marijan Matička, Društvene promjene na selu u Hrvatskoj u vrijeme provođenja agrarne reforme i kolonizacije (1945—1948), ČSP III/1977; Isti, Uvjeti i okolnosti za provođenje agrarne reforme i kolonizacije u Hrvatskoj 1945. godine, isto, II/1978.

¹⁴⁴ Vladimir Stipetić, Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ, god. 1945—1948, Zagreb 1954; Isti, Kretanje i tendencija u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NRH, Zagreb 1959.

¹⁴⁵ Zbornik materijala o zadrugarstvu FNRJ, Beograd 1948; Dušan Čalić, Neki problemi općih poljoprivrednih zadruga NRH, Zagreb 1950.

¹⁴⁶ Jakov Sirotković, Planiranje socijalističke reprodukcije u socijalizmu, Zagreb 1951; Ivo Vinski, Nacionalno bogatstvo, Zagreb 1957; Isti, Procjene nacionalnog bogatstva po područjima Jugoslavije, Zagreb 1959; Drago Gorupić, Poduzeće i društveni plan razvoja 1966—1970, Zagreb 1968; Isti, Poduzeće i privredni sistem, Zagreb 1972.

¹⁴⁷ Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1963.

¹⁴⁸ Biljana Kašić, Problem istraživanja skupštinskog sistema u SFRJ, ČSP III/1978.

¹⁴⁹ Dr Zdravko Tomac, Delegatski sistem i funkcioniranje samoupravne socijalističke demokracije, *Politička misao*, 1—2, 7—12/1974.

¹⁵⁰ Isti, Mjesna zajednica u teoriji i praksi, Zagreb 1977.

¹⁵¹ Dr Branko Petranović, 25 godina socijalističke Jugoslavije, Beograd 1968; Isti, 30 godina socijalističke Jugoslavije, Beograd 1973.

¹⁵² Dr Dušan Bilandžić, Kratak pregled razvitka društveno-ekonomskih odnosa u SFRJ 1945—1965, Beograd 1965; Isti, Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945—1969, Zagreb 1969; Isti, Osnovne društvene promjene u Jugoslaviji i svijetu nakon II svjetskog rata 1945—1973, Zagreb 1973.

Možda se najviše pisalo o nacionalnom pitanju i međunacionalnim odnosima u marksističkoj teoriji i našoj praksi. Ta problematika postala je aktualna na sredini 60-ih godina. Prvi veći val nacionalizma u Hrvatskoj javio se potkraj 1967. vezan za pojavu »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika« i rasprave u historijskoj publicistici o osnivanju i slomu Kraljevine Jugoslavije. Drugi, mnogo snažniji počeo se razvijati 1970. a kulminirao je politikom tzv. masovnog pokreta. Za razumijevanje posljednjeg, koji je zahvatio i Savez komunista, treba konzultirati neke radove tadašnjih pojedinih političkih rukovodilaca, a ne samo štampu masovnog pokreta.¹⁵³ Detaljniji prikaz osnovnih izvora i tokova razvoja hrvatskog nacionalizma dan je u »Izvjestaju o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove«.¹⁵⁴

O pojavi hrvatskog nacionalizma najviše su pisali dr Ivan Perić, dr Stipe Šušar i dr Dušan Bilandžić.

U monografiji »Ideje 'masovnog pokreta' u Hrvatskoj« Ivan Perić dao je informativni pregled nacionalističke štampe, a u monografiji »Suvremeni hrvatski nacionalizam«, izrađenoj u okviru naučnoistraživačkog projekta »Više-nacionalni karakter jugoslavenske zajednice i njen samoupravni socijalistički preobražaj« radi potreba Centra za društvena istraživanja Centralnog komiteta SKJ, pokušao je sintetizirati svoja istraživanja na području nacionalizma, pojave u društvenom i političkom životu Jugoslavije i Hrvatske.¹⁵⁵

Dr Stipe Šušar autor je znatnoga broja tekstova, rasprava i polemika o međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji. Prvi sintetski tekst mu je »Nacije i međunacionalni odnosi u Socijalističkoj Jugoslaviji«. U monografiju »Samoupravljanje i druge alternative« uvrstio je niz radova vezanih za problematiku klasnog i nacionalnog.¹⁵⁶

»Historija SFRJ – Glavni procesi« nezaobilazna je pri istraživanju povijesti SKJ/SKH i poslijeratnog socijalističkog razvoja Jugoslavije i Hrvatske. U trećem poglavlju te knjige »Politička kriza i njen rasplet 1971/72.« autor dr Dušan Bilandžić bavi se problematikom nacionalizma, liberalizma i tehnokratizma.¹⁵⁷

Problematikom društvenih klasa, nacije i nacionalnog pitanja bavili su se dr Vladimir Bakarić, dr Dušan Dragosavac, Jure Bilić i ostali.

Dr Vladimir Bakarić, jedan od najistaknutijih političkih rukovodilaca, bavio se, uz ostalo, i nacionalnim pitanjem. U knjizi »Društvene klase, nacija i socijalizam«¹⁵⁸ prezentiran je izbor iz tekstova koji obrađuju tu problematiku.

¹⁵³ Npr. Miko Tripalo, Međunacionalni odnosi u Jugoslaviji i promjene u političkom sistemu, Zagreb 1971; Dr Savka Dapčević-Kučar, Savez komunista u političkoj akciji, Zagreb 1971; Srećko Bijelić, Samoupravljačka pozicija, Zagreb 1971.

¹⁵⁴ Izvještaj je usvojen na 28. sjednici CK SKH, Zagreb 1972.

¹⁵⁵ Dr Ivan Perić, Nacionalizam i njegove posljedice na idejnom planu, Socijalizam, 7--8/1972; Isti, Ideje »masovnog pokreta« o odnosima u Savezu komunista i njegovoj komunikaciji sa okolinom, Naše teme, 6/1972; Isti, Ideje »masovnog pokreta« u Hrvatskoj, Zagreb 1974; Isti, Suvremeni hrvatski nacionalizam, izvori i izrazi, Zagreb 1976.

¹⁵⁶ Dr Stipe Šušar, Nacije i međunacionalni odnosi u socijalističkoj Jugoslaviji, Zagreb 1970; Isti, Samoupravljanje i druge alternative, Zagreb 1972; Isti, Nacionalno i nacionalističko, Split 1974.

¹⁵⁷ Dr Dušan Bilandžić, Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (Glavni procesi), Zagreb 1978.

¹⁵⁸ Dr Vladimir Bakarić, Društvene klase, nacija i socijalizam, Zagreb 1976.

Radovi predstavljaju izuzetan marksistički pristup tom problemu s projekcijom na tu problematiku u nas. Tekstovi u knjizi obrađeni su kronološki u tri poglavlja: 1. Klasna i nacionalna pitanja u staroj Jugoslaviji i aktivnost Komunističke partije; 2. Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija; 3. Samoupravno društvo i međunacionalni odnosi. Ta zbirka rasprava predstavlja daljnji putokaz ka novim sistematičnim istraživanjima na tom području.

U monografiji »Tražio sam crvenu nit«¹⁵⁹ Jakov Blažević prezentirao je svoja sjećanja na ilegalni i revolucionarni rad prije rata, na događaje koji su prethodili dizanju i razvoju ustanka, o etapama kojima je naša revolucija prolazila, njezinoj veličini i ulozi Partije u poslijeratnoj izgradnji pod vodstvom Josipa Broza Tita. Spomenuta monografija ima devet dijelova od kojih, s obzirom na razdoblje koje zahvaća ovaj rad, interesantni su oni koji obrađuju vremensko razdoblje od 1945. nadalje. Četvrti dio »Izgradnja novog revolucionarnog sudstva i tužilaštva i veliki sudski procesi« sjećanja su Jakova Blaževića, prvog javnog tužioca Hrvatske, na sudske procese Stepincu, Lisaku, Šaliću i ostalima, kao i grupi izdajnika i ratnih zločinaca na čelu sa Slavkom Kvaternikom. Peti dio »Moja putovanja« (Brazil, Argentina, Urugvaj, Čile, Bolivija, Peru, SAD, SSSR, Gana, Togo, Libija) gdje je bio u jugoslavenskoj misiji za uspostavljanje ekonomskih odnosa s južnoameričkim državama, Blažević se susretao s brojnim državniciima, privrednicima i rukovodiocima te kao iskusen revolucionar, marksist, gledao i analizirao »što se tamo događa«, pa ti zapisi imaju autentična sjedočanstva za nas u tadašnje vrijeme. Šesti dio »Od Rezolucije Informbiroa do privredne reforme« izvještava nas o Rezoluciji Informbiroa, borbi za privrednu reformu i o sukobu s Rankovićem do promjena u sistemu proširene reprodukcije koje jačaju socijalističke proizvodne odnose. Jakov Blažević rukovodio je u Hrvatskoj izradom amandmana na Ustav i izradom novog Ustava. Također je pisao i teoretski obrađivao pojedina pitanja ustavnog sistema i njihove praktične primjene. O tome nas izvještava sedmi dio »Od prvog do najnovijeg Ustava«. Osmi dio »Protiv antisamoupravnih zastava« izbor je istupa Jakova Blaževića u razdoblju od 1968. do 1973. godine, u vremenu kad su konfrontacije bile najžešće. Revolucionar koji je vodio oštru borbu protiv velikosrpskog hegemonizma i hrvatskog nacionalizma uočio je što se krije u pojedinim ideologijama, zastupnicima tobožnjih interesa hrvatskog naroda, srpskog naroda i čitave Jugoslavije. Jakov Blažević dao je značajni osobni doprinos toj borbi protiv takvih antisamoupravnih skretanja. Radeći na mnogim odgovornim partijskim i državnim funkcijama, prije rata, u toku i poslije rata, Blažević je bio aktivan sudionik svih događaja. Posljednji dio »Tri desetljeća socijalizma« monografije »Tražio sam crvenu nit«, objavljuje dijelove govora i napisa u povodu 30-godišnjice socijalističke revolucije, u kojima autor Jakov Blažević »kritički analizira pređeni put i ukazuje na nove zadatke«.

Dr Dušan Dragosavac u knjizi »Nacionalno i internacionalno«¹⁶⁰ objavljuje niz tekstova koji su rezultat njegova sagledavanja izgradnje socijalizma u nas i u svijetu. U prvom dijelu knjige »Nacionalno i internacionalno« daje Marxovu, Engelsovu i Lenjinovu koncepciju nacionalnog pitanja, kao i probleme nacionalnog u našim okvirima. Za nas je najzanimljiviji treći dio »Savez

¹⁵⁹ Jakov Blažević, *Tražio sam crvenu nit*, Zagreb 1976.

¹⁶⁰ Dr Dušan Dragosavac, *Nacionalno i internacionalno*, Zagreb 1978.

komunista Jugoslavije u socijalističkom samoupravljanju«, u kojem se raspravlja o ulozi Saveza komunista u izgradnji socijalističkog samoupravljanja u sadašnjem trenutku. Posebno se govori o borbi protiv zaostataka birokratskog centralizma, malograđanskog liberalizma, idejnog i akcionog pluralizma.

U knjizi Jure Bilića »Revolucija i politika«¹⁶¹ u dva priloga (Klasno i nacionalno i SK stalno mora voditi borbu na oba fronta i protiv nacionalizma i protiv birokratskog centralizma), težište je na političkoj situaciji u Hrvatskoj u razdoblju od 1972. do 1974.

Idejna i politička konfrontacija, snage koje nose koncept i tradiciju etatističko-birokratskog socijalizma, snage građanskog liberalizma i nacionalizma, sve su te pojave strane radničkoj klasi i udruženom radu, odnosno samoupravnoj socijalističkoj Jugoslaviji i Hrvatskoj. Jure Bilić u svojim tekstovima (intervjuima, govorima na sjednicama, itd.) u vrlo teškom i kriznom periodu dao je svoj osobni doprinos borbi radničke klase i radnih ljudi na čelu sa SKJ i SKH, kontinuitetu naše socijalističke revolucije.

Zaključak

Ovaj prikaz, bez obzira na prilično velik broj stranica, nije obuhvatio mnoge relevantne izvore i literaturu o Komunističkoj partiji Hrvatske (Savezu komunista Hrvatske) iz razloga što je samo putokaz za daljnja istraživanja pojedinih problema. Prilog ne donosi generalne, nego uglavnom parcijalne ocjene, koje samo ukazuju na probleme s kojima su se Partija (SKH) odnosno njezino rukovodstvo susretali na dugoj dionici puta socijalističke izgradnje u Hrvatskoj.¹⁶²

¹⁶¹ Jure Bilić, *Revolucija i politika*, Zagreb 1975.

¹⁶² Detaljnije vidi *Dr Zdravko Tomac*, *Povijest socijalističke izgradnje Hrvatske, ČSP, II/1978.*